

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра міжнародних відносин та гуманітарних студій

Салогуб Вікторія Володимирівна

Україна у зовнішній політиці Туреччини

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «бакалавр»
за спеціальністю 291 – міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Науковий керівник:

Сахаренко Олександр Вікторович кандидат політичних наук, викладач

Науковий ступінь, вчене звання П.І.П

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ	6
1.1. Концептуальні засади зовнішньої політики Туреччини та їх значення . . .	6
1.2. Аналіз зовнішньополітичних цілей та пріоритетів Туреччини	19
1.3. Історичний контекст відносин України та Туреччини	26
Висновки до Розділу 1	30
РОЗДІЛ 2 УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	31
2.1. Розвиток двосторонніх відносин на сучасному етапі	31
2.2. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою	36
2.3. Посилення безпекової співпраці в Чорноморському регіоні	45
Висновки до Розділу 2	54
ВИСНОВОК	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	58

ВСТУП

У сучасному світі глобалізації та взаємозалежності країн, зовнішня політика стає ключовим аспектом внутрішньої і зовнішньої життєдіяльності будь-якої держави. Україна, яка веде активну політику на міжнародній арені, не може уникнути вивчення власної ролі та взаємодії з іншими суб'єктами міжнародних відносин. Одним із таких важливих партнерів для України є Туреччина - країна з багатою історією, геостратегічно важливим положенням і складними внутрішньо-політичними процесами.

Актуальність дипломної роботи полягає у зв'язку зі зростаючим інтересом до взаємодії між Україною та Туреччиною в сучасних міжнародних умовах. Стан відносин між цими країнами впливає на регіональну стабільність та може мати далекосяжні наслідки для обох сторін. Особливо це актуально в контексті геополітичних змін та глобальних викликів, з якими стикаються країни світу.

По-перше, Україна знаходиться у складному геополітичному контексті через конфлікт з Росією та зміни в міжнародній політичній арені. Роль Туреччини в цьому контексті виявляється через її вплив у регіоні та здатність впливати на міжнародні рішення. Розуміння того, як Україна впливає на зовнішню політику Туреччини, є ключовим для розуміння міжнародних динамік та забезпечення національних інтересів України.

По-друге, економічні зв'язки між Україною та Туреччиною постійно розширюються та мають великий потенціал. Дипломатичні відносини між цими країнами можуть впливати на розвиток торговельних та інвестиційних проєктів, що відображається на економічному добробуті обох націй. Аналіз взаємодії між Україною та Туреччиною у сфері економіки допоможе виявити можливості для подальшого розвитку співпраці.

По-третє, культурна взаємодія та спільні цінності між Україною та Туреччиною також варто враховувати. Розбудова культурних зв'язків може позитивно впливати на сприйняття обох країн у світі та сприяти розвитку довіри між ними. Розуміння культурних аспектів співпраці між Україною та Туреччиною є важливим для побудови міцних та довгострокових відносин.

Отже, дослідження ролі України у зовнішній політиці Туреччини має велике значення в контексті сучасних міжнародних відносин та геополітичних зрушень. Розуміння взаємодії між цими двома країнами є важливим для прогнозування майбутніх тенденцій та розроблення стратегій співпраці в різних сферах.

Метою цієї дипломної роботи є розкриття ключових аспектів взаємовідносин між Україною та Туреччиною, а також виявлення факторів, що впливають на зовнішньополітичну позицію Туреччини стосовно України. Дослідження передбачає аналіз історичного контексту, поточних подій та перспектив співпраці між двома країнами.

Завданнями дослідження є:

- Розгляд історичного розвитку відносин між Україною та Туреччиною.
- Визначення ключових факторів, що впливають на зовнішньополітичну позицію Туреччини стосовно України.
- Аналіз сучасного стану відносин між країнами та їхніх взаємних інтересів.
- Виявлення перспектив співпраці та можливих викликів для відносин між Україною та Туреччиною.

Об'єктом дослідження є відносини між Україною та Туреччиною, які є об'єктивним феноменом міжнародних відносин.

Предметом дослідження є аналіз факторів, що впливають на зовнішньополітичну позицію Туреччини стосовно України та динаміки цих відносин в різні історичні періоди.

Методологічною основою дослідження слугуватиме аналіз літературних джерел, метою яких є отримання ґрунтовного розуміння теоретичних засад, історичного контексту та сучасного стану стратегічного партнерства України з Туреччиною; аналітичних звітів, метою яких буде систематизувати та узагальнити інформацію, отриману з різних джерел, виявити ключові тенденції та закономірності розвитку стратегічного партнерства; а також використання методів політології, міжнародних відносин та експертної оцінки, метою яких буде отримати думки та перспективи від фахівців з питань стратегічного партнерства України з Туреччиною.

В дослідженні ми розглянемо історію взаємовідносин між Україною та Туреччиною, а також фактори, що впливають на формування зовнішньополітичних пріоритетів Туреччини в контексті її стосунків з Україною. Дана робота сприятиме поглибленню розуміння динаміки міжнародних відносин та ролі України в глобальному політичному контексті.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів та шести підрозділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків та списку використаних джерел із 35 пунктів, уся робота складається з 62 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ

1.1 Концептуальні засади зовнішньої політики Туреччини та їх значення

Туреччина знаходиться в центрі Північномесопотамського регіону, який аналітики вважають найважливішим геостратегічним регіоном у світі. Країна відіграє важливу роль у семи різних світах: Західній Європі, Балканах, Східному Середземномор'ї, Близькому Сході, Кавказі та Каспії, Центральній Азії та Чорному морі. Іншими словами, це «між зірками та півмісяцем». Після розвалу СРСР Туреччина розширила свої інтереси «від Балкан до Західного Китаю». Ці території не були частиною зовнішньої політики Туреччини з початку «холодної війни» і з моменту заснування Республіки. За словами експертів Вашингтонського інституту близькосхідної політики, Сполучені Штати надають Туреччині високу оцінку через її «геостратегічне розміщення» [5]. Стратегічне положення Туреччини зростає завдяки її близькості до Каспійського моря та Північного Ірану. Туреччина відіграє значну роль у «геополітиці трубопроводів», оскільки є великим споживачем і транзитом енергії[16]. У сучасній зовнішній політиці Туреччина зосереджується на напрямках, що приносять швидкий результат, причому перевагу надається програмам, які також забезпечують значні економічні вигоди.[11].

Після Другої світової війни у турецькому зовнішньополітичному курсі було два напрямки. З одного боку, через свою східну та ісламську орієнтацію Туреччина шукає ідентичність із Середнім Сходом і Центральною Азією, а з іншого, політика розвитку індустрії та приєднання до ЄС. За часів «холодної війни» турецька діяльність у цьому напрямку була обмежена радянським домінуванням у Центральній Азії та на Кавказі. З іншого боку, турецька співпраця з Ізраїлем і її альянс із Вашингтоном заважали прямим відносинам з

Середнім Сходом. Туреччина забезпечувала безпеку Сполучених Штатів і була південним флангом НАТО. Наслідком є політична дистанція від Середнього Сходу та конфлікт з Північчю.

Національні інтереси Туреччини стикаються з унікальною геополітичною структурою через її унікальне розташування в Європі та в ісламському Півдні. Туреччина сприймається як щось чужорідне, тому Європі важко сприймати її як важливу частину. Участь Туреччини в Північно-Атлантичному Альянсі є результатом геостратегічних уподобань США та «холодної війни», а не розуміння спільних європейських інтересів. Туреччина не хоче більше вступати в інші європейські структури через тривалий конфлікт з більш «європейською» Грецією, Кіпрську проблему, своє ставлення до курдів і Боснійської кризи.

Туреччина вважає, що розпад СРСР і СФРЮ дав Туреччині можливість відновити свій політичний, економічний, культурний і воєнний вплив на території колишньої Османської імперії в нових формах. Це є основою турецьких цілей у Балканському регіоні. Саме мусульманське населення повинно бути одним з найважливіших інструментів для цього впливу.

Геополітика Туреччини унікальна тим, що, крім національних, вона базується на пантюркських інтересах і лише потім на загальному мусульманських. Туреччина була важливою частиною західної системи безпеки під час «холодної війни». Анкара була місцем, де Радянський Союз наглядав за дотриманням угод щодо контролю над озброєннями та виконувала функцію буфера, запобігаючи поширенню радянського впливу на Східне Середземномор'я та Близький Схід. Багато західних і турецьких науковців очікували зменшення ролі Туреччини як регіонального актора та союзника Заходу після закінчення «холодної війни». Зовнішня політика перестала орієнтуватися на Захід, а увагу перемістилася на Схід і Південь. Але завдяки своїй участі в НАТО (1952 р.), Раді Європи (1949 р.) і розвитку відносин з ЄС (асоційований член з 1963 р.) Туреччина є частиною стратегічного клубу Заходу. Крім того, Туреччина є членом Організації Об'єднаних Націй [11].

Після нападу іракських військ на Кувейт у серпні 1990 року Туреччина приєдналася до ембарго ООН, заклавши нафтопроводи, які транспортували нафту з Іраку через територію Туреччини. Уряд Кувейту, який зараз у вигнанні, погодився компенсувати втрати Туреччини від цієї акції. У 1991 році Туреччина дозволила збройним силам США використати свої військові бази під час війни в Перській затоці у відповідь на додаткову допомогу з боку Кувейту, яка становила приблизно 300 млн. американських доларів [8].

«Політичний документ про національну безпеку» Туреччини, прийнятий 24 жовтня 2005 року, визначає основи сучасної зовнішньої політики країни. Він важливий через все більшу роль, яку Туреччина відіграє в сучасних міжнародних відносинах, як на регіональному, так і на глобальному рівні. Нове розуміння безпеки Туреччини стосується не лише її міждержавних відносин з іншими країнами, але й існуючих небезпечних регіонів, регіональних конфліктів і діяльності радикальних груп, які загрожують Туреччині та її інтересам. У документі вперше описано нові загрози та виклики, які загрожують державі. До них належать політичні та сепаратистські дії, наркотрафік, незаконна міграція та викрадення людей, а також міжнародні терористичні та радикальні релігійно-екстремістські організації. Крім того, говориться про загрозу міжнародного тероризму, який також отримує підтримку всередині Туреччини [11].

Загалом, зовнішньополітична стратегія Туреччини характеризується багатовекторністю. Її головним напрямком є орієнтація на Захід. Туреччина подала заявку на повне членство в ЄС ще 1987 року. Тим не менш, західний вектор політики був очевидним набагато раніше. Туреччина стала членом Європейського Економічного Союзу в 1995 році. Турецька Республіка отримала статус кандидата у 1999 році після кількох відстрочок. Але в грудні 2006 року переговори щодо вступу Туреччини до ЄС були заморожені, оскільки учасники наради досягли консенсусу щодо призупинення вісьмох з 35 пунктів переговорів з Анкарою. Крім того, було досягнуто консенсусу щодо того, що протягом найближчих трьох років переговорний процес буде перевірятися

щорічно. Нагадаємо, що проблеми з Кіпром і Курдією, а також порушення прав людини були причиною відмови від приєднання до ЄС. Тим не менш, основною метою зовнішньої політики Туреччини наразі залишається прагнення до членства в ЄС. У найближчому майбутньому турецьке керівництво безсумнівно буде дотримуватися саме прозахідної політики. Тим більше, що в самій республіці ця ініціатива повністю підтримується.

Одночасно, турецький уряд приділяє велику увагу партнерству зі Сполученими Штатами. Відносини між Туреччиною та США почали активно розвиватися після закінчення Другої світової війни. Анкара отримала статус політичного та військового спільника на Близькому Сході завдяки тому, що Вашингтон надав їй фінансову та військову допомогу. Понад п'ятдесят років Сполучені Штати продовжують бути важливим стратегічним і зовнішньополітичним партнером, але час змінює пріоритети в відносинах між двома країнами. Наприклад, Туреччина негативно сприйняла спробу США подовжити угоду за її участь у санкціях проти Лівії, хоча двосторонні відносини продовжувалися наприкінці 80-х років. Незважаючи на те, що розбіжності між сторонами були вирішені, цю угоду продовжили, і Туреччина продовжувала дотримуватися інтересів США щодо важливих питань, таких як військові об'єкти на території Туреччини та відносини з третіми країнами, Анкара рішуче протидіє будь-якому тиску з боку США. Щодо курдського питання можна навести аналогічний приклад. Президент Буш і держсекретар Райс всіляко намагалися уникнути Геноциду вірмен на початку 1900-х років, оскільки Конгрес США схвалив це рішення наприкінці жовтня 2007 року, і вони знали наслідки цієї дії, включаючи потенційний вивід американських військ з бази Інжірлік у Туреччині. Незважаючи на відмову Білого дому, турецький уряд остаточно висловився за проведення військової операції на півночі Іраку.

Як головний стратегічний партнер Сполучених Штатів, вони хочуть мати надійного члена НАТО в Європі, як Туреччина. Білий дім отримує деякі переваги від членства Туреччини в ЄС. По-перше, оскільки Туреччина має доступ до європейського ринку, а ціни на товари в Європі нижчі, Туреччина,

швидше за все, скоротить торгівлю з Росією. По-друге, прохід російських танкерів через турецькі протоки значно ускладниться, оскільки державні води вже належать ЄС. Це призведе до деякої ізоляції Росії, що було б корисно для Сполучених Штатів у період, коли відносини між Росією та США не були найкращими.

Туреччина відіграє важливу роль у зовнішній політиці, а також у відносинах із країнами Близького і Середнього Сходу. Нормалізація відносин між Туреччиною та Сирією є важливим досягненням у зовнішньополітичній сфері. Нагадаємо, що уряди двох держав не погоджувалися щодо розумного використання вод Євфрату та безпеки. У 2003 році прем'єр-міністр Сирії М. Міро здійснив свій перший офіційний візит до Туреччини після майже двадцятирічної перерви.

Підписавши з Ізраїлем договір про військово-технічну співпрацю 1995 року, Туреччина продемонструвала свою незалежність у своїй зовнішній політиці, що було дуже несхвалено Лігою арабських держав. На даний момент лише одна мусульманська країна має такі тісні відносини з Ізраїлем, як Туреччина. Президент Ізраїлю Шимон Перес і голова Палестинської автономії Махмуд Аббас нещодавно виступили в турецькому парламенті, підкреслюючи роль Туреччини в близькосхідному мирному процесі.

З розпадом СРСР і отриманням незалежності Росії відносини між Росією та Туреччиною постійно розвиваються в галузях торгівлі та палива та енергетики. Договори про постачання природного газу між Росією та Туреччиною, які були підписані в 2005 році, стосуються газопроводу, прокладеного по дну Чорного моря. Нині загальний щорічний оборот між Росією та Туреччиною становить 21 млрд. дол., причому постачання енергії займає значну частку. Це пов'язано з тим, що близько 70% газу, який споживає Туреччина, імпортується з Росії.

З іншого боку, незалежні тюркські держави Центральної Азії внесли новий внесок у зовнішню політику Туреччини, яка раніше в основному орієнтувалася на захід. Однією з перших країн, яка встановила дипломатичні

відносини зі всіма іншими країнами, була Турецька Республіка. Зважається на те, що з часів Кемалю Ататюрка турецький уряд намагається створити «єдиний Туран», який включав би тюркські країни Центральної Азії та Південного Кавказу [20].

У світлі своїх південних, ісламських і центральноазійських зацікавлень Туреччина повинна запропонувати обґрунтовану альтернативу європейському напрямку. Архітектор нової Туреччини Тургут Озал почав використовувати тюркський символізм, щоб поширити турецький економічний і політичний вплив на Центрально-Азійський і Кавказький регіони. Починаючи з 1991 року Т. Озал і Сулейман Демірель зробили багато візитів до нових держав і підписали багато угод про політичне співробітництво, військову допомогу, культурні та економічні зміни. Туреччина отримує більший статус у регіональних організаціях, таких як Чорноморський консорціум, Союз Тюркських держав і Організація економічного співробітництва та розвитку.

На хвилі пантюркізму Туреччина збільшує свою роль у регіоні. Це дещо гальмує ісламське відновлення країн, які значно секуляризовані в цьому регіоні. Нестабільності на Балканах і Кавказі загрожують територіальній цілісності Туреччини через ризик міграції. Росія намагається створити систему колективної безпеки в Азії, яка протистоїть інтересам Туреччини щодо відновлення пантюркізму. У той же час країни регіону більше схильні створювати власні економічні та політичні моделі, ніж просто копіювати турецький досвід. Країни Центральної Азії впроваджували пантюркістську ідеологію, а також розширювали свої відносини з іншими країнами, намагаючись змінити свою зовнішню політику, що є типовим для всіх пострадянських країн. Через це пантюркістські впливи ослабли в середині 90-х років і стали більш звичайними.

Туреччина посилається на свій досвід модернізації за допомогою сучасних універсальних технологій розвитку, зосереджуючись на регіональних економічних інтересах і енергії приватного капіталу. Турецькі приватні компанії активно працюють у цьому регіоні. Провідним напрямком є будівельні підряди,

ринок, на якому Туреччина займає значне місце у світі. Вони більш якісні та коштують менше. Крім того, турецькі компанії долучилися до розвитку легкої, харчової та переробної галузей. Крім того, турецький капітал виконує роль посередника в партнерстві з провідними транснаціональними корпораціями. Крім того, державна допомога Туреччини фінансує проникнення турецького капіталу.

З іншого боку, пантюркізм має економічну основу: Туреччина активно підтримувала незалежні країни, надаючи їм торгові пільги та кредити. У цьому випадку також працювала антиросійська мотивація, яка полягала в тому, щоб шукати противагу в Туреччині. Центральноазійські країни переходять на латинський алфавіт під впливом пантюркізму, що призводить до посилення культурних зв'язків між політичними лідерами. Однак турецька цивілізація викликала романтизм і пошук союзників для модернізації.

Протокол між Турецькою Республікою та Українською РСР про розвиток торговельно-економічних відносин від 1989 року був першим документальним свідченням українського вектора.

Тодішній президент Турецької Республіки Т. Озал здійснив офіційний візит до України навесні 1991 року. 13 березня 1991 року голова українського парламенту зустрівся з президентом Туреччини. Керівники двох країн підписали Декларацію про принципи та цілі відносин між ними та ухвалили спільну заяву. Зокрема, у Декларації говорилося: «Виходячи з обопільних намірів продовжувати добрі традиції, закладені Договором про дружбу і братерство від 2 січня 1922 року, Україна і Туреччина заявляють про прагнення розвивати взаємовигідне співробітництво у політичній, економічній, екологічній, науково-технічній, інформаційній, культурній, гуманітарній та інших сферах».

У своїй заяві українська сторона підкреслила, що вона готова підтримати ініціативу турецького президента щодо створення зони Чорноморського економічного співробітництва як одного з можливих шляхів розвитку інтеграції в Європі. У результаті Декларація встановила згоду двох країн на співпрацю

щодо охорони довкілля, особливо Чорного моря, а також на створення відповідної екологічної конвенції. Під час цього візиту було підписано документи про співпрацю у сфері телекомунікацій і культури, а також досягнуто домовленості про створення українсько-турецької Асоціації зовнішньоторговельних і зовнішньоекономічних зв'язків. Туреччина оголосила про встановлення консульських зносин з Україною ще 20 листопада 1991 року, до дня, коли українці проголосували за незалежність.

Концепція турецького уряду щодо планування регіону полягає в тому, що політика балансування між Росією та Україною може бути змінена на користь України, якщо Україна докладе зусиль у цьому напрямку. Національні, геополітичні та соціальні причини Росії роблять прогнозування її політики складним. Україна продемонструвала свою готовність підтримувати мир і безпеку в регіоні, а її політика більш передбачувана і може в цілому відповідати інтересам Туреччини як нації.

Інша причина, чому Туреччина особливо зацікавлена у своїх північних сусідах, це тюркський фактор, а щодо України, зокрема, кримськотатарський фактор. Турецький президент назвав людей у Криму «нашими братами». Туреччина вважає, що інші країни також повинні допомогти їм.

Турецька сторона відзначила зусилля уряду України щодо повернення кримських татар на їхню історичну батьківщину і висловила готовність допомогти вирішити проблеми, пов'язані з житлом. На півострові помітна тенденція до активізації економічної та гуманітарної діяльності турецьких компаній і організацій.

Таким чином, Туреччина є важливою державою для України, оскільки вона має найкращі транспортні шляхи до Середземноморського та Близькосхідного регіонів. Виглядає, що у України є обґрунтовані мотиви для зближення з Туреччиною, такі як забезпечення транспортування енергоносіїв через Україну, відповідність економік, співпраця в межах спільних електроенергетичних систем тощо. Уникаючи перетворення їх на стратегічний військово-політичний альянс, розвиток партнерських відносин з Туреччиною,

який нині становить близько половини обсягу торгівлі України з близькосхідними країнами, слід вести переважно в рамках двостороннього економічного співробітництва або системи ЧЕС.

У своїй зовнішній політиці Туреччина звертає увагу на Чорноморсько-Каспійський і Центральноазійський регіони, а також активізує політику співробітництва з державами після 2002 року. Це пояснюється історичними зв'язками, релігійною та тюркською спорідненістю з більшістю країн, прагненням диверсифікувати джерела надходження енергії, проникненням на ринки регіональних країн і набуттям нового статусу країни-посеред У цьому районі розташовані стратегічні транспортні коридори та значні запаси природних ресурсів. Туреччина має особливе місце в цій геополітичній зоні, і вона має свою систему інтересів у контексті структурних змін на міжнародній арені.

Важливим елементом політики в регіоні є намагання об'єднати тюркомовні країни регіону в Співдружність тюркомовних держав. Це підготує умови для економічної інтеграції та дозволить їм виступати з єдиною позицією на міжнародній арені. Крім того, тюркське співробітництво стане важливим компонентом зовнішньої політики. Крім того, це об'єднає зусилля тюркських держав, общин і діаспор для ефективного протистояння намаганням ізолювати один від одного тюркомовні держави.

Туреччина прямує до низки подвійних виборів, які можуть мати важливі наслідки для майбутнього країни. Не пізніше червня 2023 року турецьким виборцям буде запропоновано обрати нового президента та нову парламентську більшість. Протягом останніх двох десятиліть на політичному ландшафті Туреччини домінувала Партія справедливості та розвитку (ПСР) та її унікальний успішний лідер Реджеп Таїп Ердоган. Після одноосібного правління країною з 2002 року Ердоган став першим виконавчим президентом Туреччини у 2018 році після жорстко оскаржуваних конституційних змін. Він перемагав у кожному турі виборів з початку своєї політичної кар'єри. І все ж, після двох десятиліть його популярність падає, що підвищує перспективу політичних змін.

Поворотним моментом для політичної системи Туреччини став перехід до президентської системи з поправкою до конституції 2017 року.¹ З початку багатопартійних виборів у 1946 році в Туреччині діяла парламентська система, а з 2002 року — однопартійні уряди. З Ердоганом на чолі Партія справедливості та розвитку виграла майже всі вибори за останні два десятиліття. На останніх виборах вона не змогла здобути парламентську більшість,² у червні 2018 року, і з того часу був змушений покладатися на підтримку гіпернаціоналістичної Партії націоналістичного руху (МХП), щоб забезпечити контроль над законодавчим органом.³

Перехід до президентської системи змусив перебудувати політичне сузір'я. Структурні наслідки цього переходу призвели до створення двох великих політичних альянсів. Кумхурський, або Народний, альянс очолює Партія справедливості та розвитку, до нього входять МХП та невелика кількість маргінальних партій. Альянс «Міллет», або «Нація», очолює головна опозиція — лівоцентристська Республіканська народна партія (СНР); до неї також входять правоцентристська/націоналістична партія İYİ, а також партії Saadet і Demokrat, які апелюють до меншої електоральної бази.

Фундаментальна критика полягала в тому, що зовнішня активність Туреччини перетворилася на втручання у внутрішні справи інших країн. Спостереження полягає в тому, що, починаючи з початку Арабської весни, турецька зовнішня політика відійшла від своєї багаторічної практики невтручання. Для Ахмета Ерозана з її найяскравішим прикладом є Сирія, де Туреччина не тільки виступала за зміну режиму в сусідній країні, але й брала участь в організації та підтримці політичної та військової опозиції Дамаску.¹⁰ Дуже схожу точку зору дотримуються Білгель з DEVA та Хішяр Озсой з HDP.

Хоча зовнішня політика не є провідним питанням в очах турецького електорату, особливо в часи економічних труднощів, відносини зі Сполученими Штатами завжди є напруженою темою. Це посилюється в міру того, як турецько-американські відносини. Останніми роками відносини погіршилися, і

турецька громадськість почала вважати, що Сполучені Штати байдужі до основних інтересів безпеки Туреччини, якщо не завдають шкоди їм.

Ці настрої виходять за межі політичних партій і особливо поглибилися після американського вторгнення в Ірак у 2003 році, а останнім часом через підтримку Сполученими Штатами курдських елементів у Сирії, які, на думку Туреччини, пов'язані з міжнародно забороненою Робітничою партією Курдистану, більш відомою як РПК.

Цей фон значно підвищив чутливість турецького мислення, зменшивши довіру до Сполучених Штатів до такої міри, що, згідно з опитуванням 2022 року, проведеним Університетом Кадіра Хаса в Стамбулі, 43 відсотки населення розглядають Сполучені Штати як загрозу для Туреччини.¹² Така атмосфера робить антиамериканізм все більш доцільним для політиків, представляючи реальність, з якою опозиційні партії не тільки борються, але іноді добровільно піддаються. Наприклад, коли Девлет Бахчелі, лідер політичного союзника Партії справедливості та розвитку, МХП, висунув ідею про те, що Туреччина може вийти з НАТО, голова провідної опозиційної партії:¹³ СНР, приєдналася до цієї ініціативи, виступаючи за закриття всіх американських баз у країні,¹⁴ хоча він виступав за те, щоб залишитися в НАТО.

Можна очікувати, що такі рефлекси по відношенню до Сполучених Штатів будуть переважати на турецькій політичній арені. Зменшити їх можна лише за умови фіксації позитивної траєкторії у двосторонніх відносинах та зміни суспільних настроїв, що, безсумнівно, вимагатиме взаємних зусиль. До цього часу політична опозиція також буде легковажною, коли справа доходить до адвокації пріоритетності відносин зі Сполученими Штатами. І це попри висловлену зацікавленість у розвитку двосторонніх відносин шляхом подолання існуючих викликів, таких як закупівля Туреччиною російської системи ППО С-400, яка, на думку політичної опозиції, була помилкою.

Позитивним моментом є те, що представники опозиційних партій погодилися з важливістю двосторонніх відносин Туреччини зі Сполученими Штатами та необхідністю їх поживлення. Усі вони вказали на ерозію довіри

між двома країнами як на серйозну проблему та підкреслили необхідність змінити цю тенденцію.

Серед опозиції існувала загальна згода щодо того, що відновлення довіри між Анкарою та Вашингтоном може сприяти вирішенню принаймні деяких існуючих двосторонніх проблем. Така атмосфера підвищеної довіри також полегшила б продовження чесних дискусій з невирішених питань. Політична опозиція вважала, що це може навіть збільшити шанси на вирішення складних питань у майбутньому. Щодо необхідних кроків для відновлення довіри вони визнали, що Туреччині є над чим працювати. Але вони також дали зрозуміти, що це мають бути спільні зусилля, і відповідальність також лежить на Сполучених Штатах. Цей останній пункт дав зрозуміти, що розчарування турецької громадськості певною американською політикою поділяють опозиційні партії і що вони теж, як і нинішній уряд Партії справедливості та розвитку, очікують від Вашингтона певних коригувань курсу.

Таким чином, можна виділити такі концептуальні засади зовнішньої політики Туреччини та їх значення:

1. Багатовекторність:

Туреччина прагне дотримуватися балансу між різними геополітичними силами, не приєднуючись до жодного блоку.

Це дозволяє їй співпрацювати з різними країнами та регіонами, а також захищати свої національні інтереси.

2. Активна дипломатія:

Туреччина активно використовує дипломатію для вирішення регіональних та міжнародних проблем.

Вона бере участь у миротворчих операціях, гуманітарній допомозі та посередництві.

3. Neo-Ottomanism:

Туреччина прагне до відновлення свого впливу в регіоні, який колись був частиною Османської імперії.

Це може призвести до конфліктів з іншими країнами, які прагнуть до гегемонії в регіоні.

4. Ісламська солідарність:

Туреччина прагне до лідерства в ісламському світі.

Це може призвести до конфліктів з іншими країнами, які претендують на цю роль.

5. Європейська інтеграція:

Туреччина прагне до членства в Європейському Союзі.

Це може призвести до конфліктів з європейськими країнами, які не хочуть її прийняття.

1.2. Аналіз зовнішньополітичних цілей та пріоритетів Туреччини

Ахмет Давутоглу спочатку обіймав посаду головного зовнішньополітичного радника тодішнього прем'єр-міністра Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана, а потім став міністром закордонних справ і, урешті-решт, став прем'єр-міністром Туреччини. А. Давутоглу заявив, що «Туреччина має «стратегічну глибину», яка заважає їй виконувати багатовимірну зовнішню політику та займати важливу роль у глобальній політиці. Туреччина має великі історичні та культурні надбання, і її головним завданням є зіграти провідну роль у міжцивілізаційному та міжрелігійному діалозі. Вирішення всіх конфліктів із сусідніми країнами також допоможе Туреччині стати значним гравцем у міжнародних відносинах [11].

А. Давутоглу стверджує, що Туреччина знаходиться в центрі трьох концентричних геополітичних кіл: 1) Балкани, Чорноморський басейн і Кавказ; 2) Близький Схід і Східне Середземномор'я; 3) Перська затока, Центральна Азія та Африканський Ріг. Доступ Туреччини до Середземного, Чорного та Каспійського морів, а також Перської затоки є важливою частиною «неоосманського» бачення Туреччини багатогранного світу [17]. Таким чином, він сприймає Туреччину як своєрідний «мосток» між Ісламом і Заходом, оскільки це робить Анкару інструментом для просування стратегічних інтересів інших країн, незважаючи на національну безпеку [10].

«Неоосманізм» — це термін, який використовується для опису зовнішніх політик А. Давутоглу. Метою османізму, ліберального політичного руху 1800-х років, було створення громадянської османської національної ідентичності, яка включала ідентичність етнічної, мовної та релігійної. Основна ідея полягала в

тому, що сучасний світ розвалюється, і що Туреччина має історичну можливість відновити свої позиції в Північній Африці, на Близькому Сході та на Балканах, тобто в основних частинах колишньої Османської імперії. Ахмет Давутоглу вважав, що Туреччина є спадкоємцем Османської імперії, яка мала ісламську, європейську та азійську ідентичності та була центром влади, незалежним від Заходу. Але А. Давутоглу заявив, що нова політика Туреччини має «нуль проблем із сусідами» [13].

З метою зміцнення свого панування в Туреччині Партія справедливості та розвитку створила президентську систему «турецького типу», яку іронічно назвали «султанатом Ердогана». Ідеологічно розділена опозиція також майже не заперечувала проти такого розвитку подій, і 10 серпня 2014 року Реджеп Таїп Ердоган став президентом. Р. Ердоган заявив, що це було початком прямої парламентської системи в Туреччині, яка відповідає Конституції.

Політика турецького президента почала еволюціонувати в двох напрямках. По-перше, це зміцнення президентської влади, посилення авторитаризму в країні та боротьба з опозицією. По-друге, прагнення Анкари зміцнити свою позицію в міжнародній політиці, особливо на Близькому Сході, має продовжуватися.

Р. Ердоган отримав можливість очистити політичну та бюрократичну еліту країни після невдалого липневого путчу 2016 року, що дозволило йому реалізувати свої плани щодо внутрішньої та зовнішньої політики.

Зовнішня політика Анкапи зараз виглядає суперечливою. З іншого боку, турецьке керівництво виявило, що воно правильно зробило свою ставку на підтримку балансу між курсом на регіональне лідерство, хорошими стосунками з усіма сусідами та вірністю своїм «блоковим» зобов'язанням перед НАТО. Стратегія «Політичне бачення 2023», представлена 30 вересня 2012 року під час Четвертого з'їзду Партії справедливості та розвитку (ПСР), є основним програмним документом турецького уряду та ПСР [14]. Вона є продовженням передвиборчої декларації ПСР на парламентських виборах, оприлюдненої в квітні 2011 року. У цьому документі розглядаються шість перспектив розвитку

Туреччини до 2023 року. Вони включають розвинену демократію, сильну економіку, сильне суспільство, сприятливе навколишнє середовище, всесвітньо відомі міста та країна-лідер. Метою програми є виведення Турецької Республіки на рівень найбільш розвинених країн світу [8, с. 28–29].

«Політичне бачення 2023» — це ініціатива президента Р. Ердогана, яка включає такі ініціативи, які А. Давутоглу окреслив. По-перше, Туреччина прагне досягти всіх умов членства в ЄС і стати впливовою членкою ЄС до 2023 року. По-друге, вона продовжить прагнути до регіональної інтеграції через економічне та безпекове співробітництво. По-третє, вона прагне відігравати важливу роль у вирішенні конфліктів на регіональному рівні. По-четверте, вона активно бере участь у всіх міжнародних заходах. По-п'яте, вона повинна входити до десятки найбільших економік світу та відігравати важливу роль у міжнародних організаціях [9].

Однак прагматична зовнішня політика Туреччини зараз визначає тактичні домінанти на світовій арені. Туреччина зосереджується на напрямках, що приносять швидкий результат, причому перевагу віддають програмам, які також приносять значні економічні вигоди. У травні 2016 року Ердоган звільнив Даву Тоглу, звинувачуючи його в неефективності його зовнішньої політики. Р. Ердоган очолив її самостійно, звільнивши останнього потенційного конкурента в партії.

Три фактори спричинили значний вплив на сучасну зовнішню політику Туреччини:

- економічні успіхи та зміцнення позиції Туреччини як країни, яка контролює стратегічно важливі морські та сухопутні маршрути транспорту вуглеводнів;
- невдача в процесі вступу до ЄС;
- революційна хвиля на Близькому Сході та в Північній Африці в 2011 році [7, с. 72].

Таким чином, за винятком «Регіонального уряду Курдистану» в північному Іраку, Туреччина зіпсувала відносини майже з усіма своїми сусідами

через непередбачувані наслідки «арабської весни» (особливо в Сирії), яка призвела до занепокоєння та дезінформації як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. У той же час відносини між Євросоюзом, Росією та Сполученими Штатами значно погіршилися. Сьогодні Анкара має значний вплив, в основному завдяки своїй географічній близькості до Сирії та біженців, а також тому, що вона готова використовувати силу в дипломатичних угодах.

Після приходу до влади Р. Ердогана внаслідок парламентських виборів 2002 року процес європейської інтеграції Туреччини фактично зупинився у 2005 році. Турецьке політичне керівництво «вдало використало цю паузу, щоб переорієнтувати громадську думку населення Туреччини в напрямі більш самостійної зовнішньої політики» [3, с. 27]. З іншого боку, у кінці 2015 року з'явилася можливість покращити стосунки між Туреччиною та ЄС. Прем'єр-міністр Туреччини А. Давутоглу скористався шансом представити Туреччину як ключову сторону врегулювання кризи, коли ЄС вирішував проблему масового припливу біженців із Сирії та Іраку до Греції через Туреччину. У березні 2016 року ЄС і Туреччина, яка також була кандидатом на членство, уклали угоду. За його словами, Туреччина перешкоджає переміщенню біженців з її території в Грецію та Балкани, а також забирає вже наявних біженців. Натомість ЄС лібералізує візові правила для Туреччини, що дозволяє Анкарі вступити до Євросоюзу. Але швидко Р. Ердоган став використовувати кризу мігрантів для шантажу ЄС і відмовився від внесення змін до законів про боротьбу з тероризмом після придушення збройних заколотів курдів у Сирії та Туреччині.

Тим не менш, сподівання на інтеграцію в Європу знову розвалилися уже в 2017 році. Р. Ердоган порівняв Європу з «нацистами» та пообіцяв «завалити Європу біженцями», відкинувши попередню угоду. Вже чері Р. Ердоган заявив у виступі по телебаченню після референдуму в неділю, що одним із його перших кроків буде «розгляд можливості повернення смертної кари». Європейські політики неодноразово стверджували, що прийняття такого рішення

автоматично дискваліфікує Анкару як потенційного члена Союзу [5]. Президент Туреччини заявив у 2017 році, що країна більше не потребує членства в ЄС [15].

Відносини Туреччини зі Сполученими Штатами також зазнали значних проблем. У відповідь на офіційну вимогу Туреччини видати Гюлена, якого ЗМІ Туреччини проголосили духовним лідером путчистів у 2016 році, Сполучені Штати неохоче відреагували. Гюлен проживав у Сполучених Штатах з 1999 року. Щоб погіршити ситуацію, проурядові турецькі ЗМІ почали звинувачувати НАТО в підтримці рухів-путчистів. Такі події, як уведення турецьких військ в Ідліб, арешт співробітника американського посольства в Туреччині та заборона на видачу віз, побиття курдських і вірменських протестувальників у Вашингтоні охоронцями Р. Ердогана тощо, негативно вплинули на турецько-американські стосунки [6].

Зовнішня стратегія Туреччини включає в себе комплексний курс лідерства, який є логічно виправданим. У зв'язку з припиненням дипломатичних зусиль, спрямованих на інтеграцію до Європи, очікується, що уряд країни перемістив основний акцент у зовнішній політиці на Близький Схід. Р. Ердоган намагається взяти на себе ініціативу вирішення гострих і злободенних питань, таких як палестино-ізраїльська проблема, сирійський конфлікт і боротьба з «Ісламською державою» у своїх основних регіональних суперників, Ірану, Саудівської Аравії та Ізраїлю. У той же час уряд Реджепа Ердогана намагається вести обережну політику, що виглядає як відчайдушне балансування між усіма головними гравцями близькосхідної політики, оскільки він боїться загострення ситуації в Турецькому Курдистані.

На даний момент конфлікт між Туреччиною та Іраном щодо розподілу сфер впливу набуває особливої актуальності через відсутність ісламського регіонального лідера. Основними цілями зовнішньої політики Ірану є «досягнення регіональної гегемонії та поширення ісламу шіїтського напрямку» [4, с. 189]. Суперництво між Туреччиною та Іраном в арабському світі можна розглядати в контексті протистояння між прихильниками поміркованості та екстремізму. Щоб кинути виклик ліберальному світовому порядку, керованому

Заходом, Р. Ердоган пішов на зближення з Ісламською Республікою Іран, незважаючи на історичні побоювання Анкари щодо планів Тегерана в регіоні. Обидві країни стикаються з курдським сепаратизмом, особливо щодо референдуму про незалежність Іракського Курдистану. Анкара виступила проти санкцій Організації Об'єднаних Націй щодо ядерної програми Ірану, а також заявила про свою важливу посередницьку роль у вирішенні конфлікту Ірану. Також Ердоган неодноразово закидав, що Захід має подвійні стандарти щодо ядерної зброї на Близькому Сході. Зближення Тегерана та Анкари, які давно борються за вплив, свідчить про бажання турецького керівництва змінити свій зовнішньополітичний вектор [16].

Туреччина підтримує стратегічні відносини з Грузією та Азербайджаном на Південному Кавказі, розвиваючи їхні культурні, економічні та політичні зв'язки. Анкара досягла значних успіхів у своїх стосунках з Азербайджаном, які «зумовлені етнічною, мовною та релігійною близькістю цих двох країн, повним або частковим збігом ряду військово-політичних інтересів і навіть наявністю загального історичного суперника і супротивника — Вірменії» [2, с. 67].

Варто зазначити, що розвиток зовнішньої політики Туреччини не обмежується цими конкретними напрямками. У нас є зв'язки з Китаєм, Індією, Бразилією, Центральною Азією та Латинської Америкою. Анкара розпочала відновлення зв'язків зі своїми сусідами та пошук нових партнерів після погіршення відносин з більшістю країн Близького Сходу та конфлікту з Росією. Зближення з Україною може бути частиною курсу.

Отже, зовнішньополітичний курс Туреччини став більш амбіційним і незалежним після того, як заявка на вступ до ЄС була замінена політикою стратегічного партнерства. Анкара все більше вигравала від політики неприєднання, яка спочатку базувалася на безпеці. З іншого боку, несприятливі зовнішні обставини, включаючи повернення курдського націоналізму та глобальні зміни поглядів мусульманського світу після «арабської весни», змусили Анкару дотримуватися прагматичної політики.

Деякі експерти кажуть, що успіх Ердогана та Партії справедливості та розвитку на виборах 2023 року, ймовірно, означає продовження політичної траєкторії президента протягом наступних п'яти років. В кінцевому підсумку він прагне підняти міжнародний статус Туреччини, утверджуючи її як представника ширшого мусульманського світу і наголошуючи на порядку денному «більше, ніж п'ять», який передбачав би розширення міжнародного лідерства за межі п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН. У рамках цього бачення Туреччина просуває свій улюблений підхід до ісламського права, особливо в Африка році, конкуруючи з Саудівською Аравією. Інші експерти очікують деяких зовнішньополітичних змін у новому терміні Ердогана.

Неконтрольована влада Ердогана може бути особливо небезпечною для Туреччини, вважає Баркі. "Ердоган живе у своєрідній ехокамері", - пише він. «У найближчій перспективі це призведе до формування політики, яка одночасно швидко розвивається, але схильна до потенційно серйозних помилок у судженнях, а також до звичайних помилок. Його довгострокові наслідки важко помітити на даному етапі».

1.3. Історичний контекст відносин України та Туреччини

Туреччина завжди була важливою частиною українського національного руху та активно брала участь у нашому державотворенні. Для зміцнення України як на регіональному, так і на міжнародному рівні важливо співпрацювати з Турецькою Республікою (ТР). Для оптимального балансу сил у новій геополітичній ситуації, що склалася в регіоні після розпаду СРСР, національні інтереси Туреччини та України дуже схожі. З цієї причини дослідження українсько-турецьких політичних відносин зараз є надзвичайно важливим.

Геологічно ТР і Україна знаходяться на перехресті між Сходом і Заходом. Це те, що робить їх особливими в цьому геополітичному положенні: вони повинні як досягати успіху, так і зменшити загрози. Обидві країни, розташовані між Сходом і Заходом, намагаються зберегти свою унікальність, не піддаючись впливу одного або другого.

Відносини між Україною та Туреччиною ґрунтуються на принципі рівноправ'я та є гнучкими. Для нашої країни Туреччина завжди була і залишається найважливішим партнером. На відміну від багатьох інших країн, які сусідують з Україною, між двома країнами немає претензій. Зважаючи на те, що Туреччина та Україна є регіональними лідерами в Чорноморсько-каспійському регіоні (ЧКП), регіональне співробітництво є особливо важливим. Л. Рассоха має рацію, коли говорить, що «перетворення Чорноморсько-каспійського регіону в зону миру, безпеки і співробітництва та

вирішення проблем, які можливо вирішити лише за допомогою спільних зусиль» [5]. Туреччина зараз має значно більший авторитет у ЧКР, ніж Україна, але це не заважає Україні використовувати досвід Туреччини для збільшення свого міжнародного (принаймні регіонального) авторитету.

«Кемалізм» був основою політики турецького уряду в 1920-х і початку 2000-х років, і він сприяв досить успішно вестернізації ТР. Таким чином, було досягнуто значних успіхів у секуляризації, демократизації суспільного життя та лібералізації економіки. Інтеграція Туреччини в західне співтовариство була переважно військово-політичною, і найбільш успішно вона відбулася в НАТО. З 1940-х років інтереси Туреччини в цьому питанні значною мірою збігалися з інтересами США та Західної Європи. На початку 1990-х років не було потреби стримувати колишній СРСР. У той же час в ТР спостерігалось зростання ісламістських настроїв. Необхідно було зробити стратегічний прорив у політиці, щоб зміцнити підтримку місцевих еліт і народу. Основна мета полягала в тому, щоб стати членом Європейського Союзу. Ісламська Партія справедливості і розвитку (ПСР) на чолі з Ре джепом Тайїпом Ердоганом прийшла до влади в результаті того, що турецька громадськість усвідомлювала, що цей план не буде реалізований навіть у середньостроковій перспективі.

Починаючи з 1991 року, Україна була важливим зовнішньополітичним партнером для Туреччини, оскільки її незалежність заважала Росії проникати в Чорноморський Крим. Для Туреччини Україна є надійним союзником у справі забезпечення стабільності в регіоні, оскільки вона демократична, стабільна та політично орієнтована на Захід. Туреччині подобається дружня Україна, яка завжди підтримує її в боротьбі з Росією, яка історично була супротивником Туреччини. Тут варто згадати постійні спроби імперської Росії, а потім й СРСР, захопити Чорноморські проливи, що завжди викликало занепокоєння Туреччиною. На відміну від Росії, Україна ніколи не мала та не має такої мети.

Туреччина використовує зовнішньоекономічну співпрацю з Україною, щоб протистояти російському впливу в регіоні. З іншого боку, співпраця між Україною та Туреччиною має глибокі корені, а не просто тимчасову підтримку

Російської експансії. В. Редькіна абсолютно справедливо стверджує, що «воно спирається на прагматичні національні інтереси обох країн, має взаємовигідний характер та всі необхідні передумови для позитивного розвитку». Історичний досвід Туреччини може бути корисним для України, зокрема щодо вирішення економічних проблем і побудови демократичної держави [6, с. 53].

В Україні українсько-турецькі відносини часто називають «стратегічним партнерством». Однак, оскільки сутність наших двосторонніх відносин не відповідає змісту терміну «стратегічні», його ще не можна повністю застосовувати до них. Турецька сторона обережно використовує термін «стратегічне партнерство» у своїх відносинах з Україною. На їхню думку, ці зв'язки є стратегічними лише в певних контекстах. Туреччина стверджує, що обидві країни «рухаються до стратегічного партнерства» [1, с. 36-37]. Таким чином, Україна та Туреччина не погоджуються щодо рівня двостороннього партнерства. Ще багато речей потрібно зробити обом країнам, щоб встановити справжнє стратегічне партнерство.

Не можна заперечувати думку М. Воротнюк про те, що існує потенціал стратегічного партнерства між Україною та Туреччиною. Однак до його реального втілення в життя ще далеко. Очевидно, що лише те, що між країнами немає серйозних протиріч і конфліктів, а «Чорне море не розділяє, а об'єднує» їх, є достатнім для досягнення такого рівня [1, с. 36-37].

Умови для відновлення та розвитку стратегічного партнерства між Україною та Туреччиною стають дедалі менш сприятливими. Це результат все більшої участі Туреччини в зовнішній політиці, причому в усіх її напрямках. Турецька влада постійно наголошує на необхідності «присутності Туреччини скрізь», тобто на тому, щоб бути глобальним, а не лише регіональним гравцем, як стверджує М. Воротнюк. Таким чином, з огляду на зростаючу активність Туреччини, можна припустити, що Україна, швидше за все, не буде більше предметом турецьких інтересів. Вона, без перебільшення, не відповідає інтересам турецької зовнішньої політики, в якій ЄС, Росія та Кавказ є пріоритетами. Туреччина розглядає її як частину регіональної перспективи, а не

як окремий напрям зовнішньої політики. Керівництво України повинно враховувати стратегічне партнерство та адаптувати свої дії, якщо вона справді хоче розвивати його [1, с. 38-39]. Однак ці занепокоєння, можливо, дещо перебільшені. Туреччина, безсумнівно, буде прагнути до тісної співпраці з Україною, якщо вона буде активно діяти у всіх напрямках зовнішньої політики. Хоча Туреччина навряд чи повністю відмовиться від України, її увага до неї може значно зменшитися, що загрожує відновленню стратегічних відносин.

Зміцнення українсько-турецьких відносин може бути корисним у військовій, економічній та гуманітарній сферах.

Зважаючи на те, що Анкара не бере участі в цих питаннях, ініціатива в цих питаннях повинна бути переважно українською стороною.

Для ТР особливе значення мають долі одновірців і перспективи їх спільнот. Тому доцільно спрямувати значні зусилля на реалізацію акцій, які роз'яснюють вальний характер. Їх основним завданням є створення стійкої політичної та громадської думки в Туреччині щодо ворожого ставлення російської влади до мусульман. З цієї причини турецький політикум повинен переконати себе боротися з антимусульманськими діями та допомогти організаціям і країнам, які толерантно ставляться до мусульман, а також Україні.

Для реалізації цього підходу доцільно створити недержавну організацію (або використовувати вже існуючі такі, як ГО «Український центр ісламознавства» та ін.) для неформального розвитку українсько-турецького діалогу в зручному для Києва напрямі. Зокрема, через цю організацію можна координувати відповідні інформаційні кампанії та спільні проекти у гуманітарній сфері з міністерством інформаційної політики.

За активнішої позиції Міністерства освіти і науки та Міністерства інформаційної політики України можна значно покращити співпрацю в гуманітарній та науковій сферах. Це може призвести до більших обмінів між студентами, викладачами та науковцями, а також до більших прямих

партнерських відносин між провідними навчальними та науковими закладами Туреччини та українськими установами.

Висновки до Розділу 1

У першому розділі відображено теоретичні аспекти зовнішньополітичних відносин України та Туреччини. Встановлено концептуальні засади зовнішньої політики Туреччини та їх значення. Зовнішня політика Туреччини є складною та багатовимірною, базуючись на історичному досвіді, геополітичному положенні та сучасних викликах. Туреччина, розташована на перетині Європи та Азії, має значний вплив на регіональну та глобальну політику. В останні десятиліття концептуальні засади зовнішньої політики Туреччини еволюціонували, відображаючи прагнення країни до зміцнення своїх позицій на міжнародній арені.

Здійснено аналіз зовнішньополітичних цілей та пріоритетів Туреччини. Зовнішньополітичні цілі та пріоритети Туреччини спрямовані на забезпечення національної безпеки, економічного зростання та зміцнення регіонального впливу. Багатовекторний підхід до зовнішньої політики дозволяє Туреччині адаптуватися до сучасних викликів і зміцнювати свої позиції як регіонального лідера.

Відображено історичний контекст відносин України та Туреччини. Відносини між Україною та Туреччиною мають багатий і складний історичний контекст, що сягає кількох століть. Взаємодія між двома народами зазнала впливу політичних, економічних, культурних та військових факторів, що формували сучасний стан двосторонніх відносин. Розуміння історичного контексту є ключовим для аналізу поточних та майбутніх перспектив співпраці між Україною та Туреччиною.

РОЗДІЛ 2 УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

2.1. Розвиток двосторонніх відносин на сучасному етапі

Двосторонні відносини між Україною та Туреччиною набули нового виміру на сучасному етапі, що визначається взаємним прагненням до зміцнення політичних, економічних, військових та культурних зв'язків. Обидві країни мають стратегічне значення у Чорноморському регіоні і відіграють важливу роль у забезпеченні регіональної стабільності та безпеки.

У цілому сучасний етап розвитку міждержавних відносин між Україною та Туреччиною характеризується позитивною динамікою та змістом. У світлі російської агресії позиція Анкари щодо відновлення українського суверенітету над Кримом і окупованою частиною Донбасу стає важливою. Поступово Україна та Туреччина (ТР) починають співпрацювати в гуманітарній та економічній сферах. Вищим керівництвом ТР підтверджується підтримка курсу стратегічного співробітництва з Києвом. Сьогодні концепція неоосманізму впливає на геостратегічні підходи ТР і включає непослідовність і політичний авантюризм. Він передбачає відновлення турецького впливу на території, які раніше належали до Оттоманської імперії, такі як Крим і деякі інші частини України. Окрім того, що це може спричинити напруженість у двосторонніх відносинах, Анкара певною мірою не бере участі в реалізації спільних проєктів між Україною та Туреччиною. Це негативно впливає на розвиток цих відносин.

Україна була та залишається важливим регіональним партнером для Туреччини після війни. Політичні зв'язки між Росією та Україною не припинилися через конфлікт; навпаки, можна сказати, що держави стали працювати разом більш ефективно.

Турецька Республіка вважає Україну важливим регіональним партнером. Турецька влада прагне продемонструвати свій потенціал впливового міжнародного гравця за рахунок політичної підтримки нашої країни. Це демонструє твердість турецьких претензій на регіональне лідерство та демонструє конструктивність турецької політики. Фактор кримськотатарського

народу є важливою частиною українсько-турецьких відносин, оскільки турецька влада враховує його в контексті поширеної ідеології пантюркізму.

Інституціоналізація гарантує високий рівень партнерства між Україною та Туреччиною. Стратегічна рада високого рівня між Україною та Туреччиною працює разом, і це партнерство є важливою частиною постійного діалогу на вищому рівні. Протягом останніх років міністри оборони та міністри закордонних справ регулярно зустрічаються в так званій «квадризі».

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну турецька сторона докладала активних дипломатичних зусиль, щоб припинити війну та вирішити кризу шляхом переговорів і діалогу. Зокрема, 10 березня 2022 року міністри закордонних справ України та Росії С. Лавров і Д. Кулеба зустрілися в Анталії, а 29 березня 2022 року делегації з України та Росії провели переговори в Стамбулі з метою досягнення прогресу в припиненні війни. Українська сторона запропонувала форму договору щодо гарантій безпеки для України, хоча документи не були підписані сторонами. Туреччина також розглядається як загроза для України. Президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган заявив, що країна може стати гарантом безпеки для України, і заявив, що готовий бути посередником, проводячи зустрічі з президентами Зеленським та Путіним в Україні, щоб сприяти мирному врегулюванню та ініціювати пряму зустріч між двома президентами. [2].

Україна продовжує отримувати озброєння з Туреччини. Це включає броневаномобілі Kırpi та БПЛА Bayraktar TB2. Конвенція Монтре встановлює, що Чорноморські протоки заблоковані. Це перешкоджає російському командуванню перекинути кораблі з інших баз, щоб збільшити свою флоту в Чорному морі. У липні 2022 року було розблоковано експорт українського зерна завдяки допомозі Туреччини [3].

Відновлення експорту сприяло світовій продовольчій кризі та збільшило надходження валюти до українського бюджету. Президенти Туреччини та України, а також Генеральний секретар ООН зустрілися у Львові в серпні цього року. У ході зустрічі обговорювалися можливі дипломатичні способи зупинення

війни між Україною та Росією. Крім того, у вересні Росія та Україна обміняли полоненими за допомогою Туреччини. Це дозволило повернути наших героїв, що захищали Маріуполь, в тому числі воєнних з полону.

Тим часом Турецька Республіка не погоджується з санкціями, накладеними на Росію. Турецькі посадовці відмовляються критикувати та звинувачувати Росію та її керівництво. На сьогодні влада Туреччини покращує правила бізнесу та умови для гостей з Росії. 5 банків Туреччини користуються російською системою платежів «Мир», а 3 компанії авіації прилітають до Туреччини. У вересні турецькі банки, включаючи Isbank та Denizbank, припинили використовувати платіжну систему «Мир» для туристів з країни-агресора. Це сталося після попередження Департаменту з контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерства фінансів США про санкції проти фінансових установ, які використовують платіжну систему «Мир». Щоб зменшити проблеми з оплатою, Туреччина запропонувала російським гостям використовувати свою систему оплати Troю замість картки «Мир» [4].

Позиція Туреччини пояснюється, з одного боку, зростаючими претензіями на створення незалежного геополітичного полюсу сили. Той факт, що НАТО є гарантією безпеки Туреччини, активно нею використовується. Однак Анкара не готова підпорядковувати власні стратегічні інтереси інтересам інших країн Альянсу, насамперед Вашингтону. Конвенція Монтре значно обмежує вплив на політику Туреччини нечорноморських держав.

Але, зазначає швейцарське видання, мабуть, ще більш важливим є те, що Туреччина намагається уникнути відкритого конфлікту з росією. Для москви посилення присутності НАТО в Чорному морі — це червоне світло. Саме тому вона наполягає на дотриманні вимог Конвенції Монтре. Суворо дотримуючись умов Конвенції, Анкара намагається позбавити росію можливості і навіть приводу вимагати перегляду правил проходу чорноморських проток [36].

Під час візиту Володимира Зеленського до Туреччини у березні 2024 року відвідав Стамбульську суднобудівну верф, де турецька сторона будує корвети для Військово-Морських сил Збройних Сил України відповідно до Стратегії їх

розвитку до 2036 року. Другому корвету класу Ada цього ж дня своїм указом він надав ім'я «Гетьман Іван Виговський». Перший корвет, закладений раніше, носить ім'я «Гетьман Іван Мазепа», але через повномасштабну війну, його відправку в Україну перенесено на пізніші терміни.

У присутності лідерів держав міністр оборони України Рустан Умеров і міністр торгівлі Туреччини Омер Болат підписали «Угоду між урядом України та урядом Турецької Республіки про створення системи електронного обміну попередньою інформацією щодо товарів і транспортних засоби, які переміщуються між сторонами». Згідно з документом, інформаційний обмін здійснюватиметься між Державною митною службою України та Міністерством торгівлі Туреччини. На підставі угоди буде створено систему електронного обміну попередньою інформацією (набором даних в електронній формі). Інформація, отримана митними органами сторін, сприятиме прискоренню руху товарів і транспортних засобів через кордони обох держав, а також протидії митним правопорушенням [37].

Кандидатка політичних наук, старша аналітикиня Атлантичної Ради та Центру досліджень сучасної Туреччини Євгенія Габер про сучасну політику ТР зазначає: «Україну потрібно підтримувати для того щоб вона не програла і для того щоб Росія не змогла окупувати нові території в Україні, оскільки це є загрозою для самої Туреччини. Для цього потрібно зафіксувати ті успіхи, яких Україна досягла з частковою деокупацією територій, захоплених Росією. Водночас для Анкари залишається важливим, щоб Росія також «цілком не програла», щоб не було ескалації, дезінтеграції, розвалу та занепаду в Росії, її внутрішньої дестабілізації. Для досягнення цих цілей Туреччина зацікавлена у перемир'ї. Другий інтерес Анкари – це участь турецьких компаній у відновленні та реконструкції України, для цього також необхідне закінчення активної фази воєнних дій. Третій інтерес – дипломатична присутність та лідерська роль Туреччини в Чорному морі та регіоні загалом. Для цього Туреччині потрібно бути за столом переговорів, виступати з новими ініціативами, які б дозволили зміцнитися в цьому статусі» [37].

Туреччина продовжує бути партнером України та Росії, використовуючи свій статус. Анкара бажає отримати провідну медіа-роль у переговорах, щоб допомогти завершити конфлікт, який заважає її регіональним цілям. У світлі продовження російської агресії проти України зміцнення турецько-російських відносин спричиняє все більшу критику на Заході, що ставить Туреччину в незручне становище. Крім того, уряд Туреччини враховує внутрішні політичні події, які відбудуться в 2023 році, зокрема президентські та парламентські вибори. Ердоган прагне досягти значних зовнішньополітичних перемог, щоб продемонструвати свою силу на міжнародній арені, незважаючи на погіршену економічну ситуацію в Туреччині. Це можна використовувати під час його передвиборчої кампанії, щоб зберегти підтримку виборців. на думку Туреччини, «зернова угода», яка дає Україні можливість розблокувати свої порти в Чорному морі, є великим успіхом і є основою для покращення процесу перемовин. Фактично Ердоган використовує «човникову дипломатію», посередництво між Києвом і Москвою, інформуючи лідерів України та Росії про позиції та пропозиції їхніх суперників. У даній ситуації він керується національними та особистими політичними інтересами Туреччини. Крім того, важливо пам'ятати, що програш України в боротьбі з російською агресією не відповідає інтересам Туреччини, тому сам факт, що Ердоган спілкується з Путіним, не слід сприймати як загрозу для нашої країни. Як би там не було, Туреччину не варто розглядати як військового союзника України у війні проти Росії. Але Анкара може залишатися важливим політичним партнером нашої країни та брати участь у дипломатичних зусиллях проти російської агресії.

2.2. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою

Відносини між Туреччиною та Україною традиційні, але стратегічні. У цьому контексті головним моментом, який зазначається, є те, що між країнами не існує жодних серйозних суперечностей, а також те, що потрібно уникати загострення конфлікту. З іншого боку, формальна сторона відносин не завжди повністю відповідає реальній стороні.

За два десятиліття з часу відновлення відносин між Україною та Турецькою Республікою політичний діалог між двома країнами розвивався досить стабільно. Більш ніж вісімдесят документів, які регулюють відносини в різних сферах, були створені як основа для співпраці.

Водночас залишаються серйозні перешкоди на шляху співпраці. До них належать проблеми, пов'язані з політикою, такі як нерегульованість візового режиму між країнами, недосконалість законодавства в країні, що перешкоджає реалізації спільних проектів тощо. Для громадян Туреччини отримання українських віз ускладнюється тим, що вони повинні звертатися до консульських установ, тоді як українці можуть отримати візу на кордоні. Турецька сторона вважає це «формою дискримінації щодо турецьких громадян порівняно з їхніми західними конкурентами» і значно гальмує економічні зв'язки, зокрема інвестиції [5]. Таким чином, необхідно негайно вирішити питання щодо спрощення візового режиму, щоб прискорити розмову про економіку.

Як показує структура українського експорту в Туреччину, високотехнологічна продукція становить менше ніж 1% від загального обсягу експорту. Український експорт переважно сировини, такі як сталь, залізо, добрива, масла рослинного та тваринного походження, мінеральні палива та мастила, неорганічні хімічні речовини тощо. Він має низьку додану вартість. Незважаючи на те, що багато високотехнологічних українських товарів експортуються, обсяги торгівлі по послугах також дуже незначні [6].

Світова фінансова криза, яка зменшила обсяги торгівлі вдвічі, була основним фактором, який вплинув на економічні відносини між Україною та

Туреччиною. За словами турецьких підприємців, криза спричинила стагнацію в будівництві в Україні та спонукала турецьких будівельних компаній припинити свою діяльність або перейти в інші галузі [7].

Питання створення зони вільної торгівлі між Турецькою Республікою та Україною вже давно перебуває на порядку денному двосторонньої співпраці. З турецькими партнерами було домовлено, що угода про ЗВТ має охоплювати такі питання: тарифи, нетарифні та технічні перешкоди в торгівлі; санітарні та фітосанітарні заходи; послуги, інвестиції та рух капіталу; правила походження та державні закупівлі; права інтелектуальної власності; вирішення суперечок; конкуренція, митниця та спрощення процедур торгівлі [8]. Як повідомляє Міністерство економіки України, центральні органи виконавчої влади та відомі асоціації виробників України зараз працюють над проектом угоди. Турецька сторона наголошує на тому, що створення ЗВТ і лібералізація візового режиму є двома важливими етапами процесу.

Звичайно, створення ЗВТ з Туреччиною має відбутися лише після ретельного вивчення способів захисту економіки України. Таким чином, українські товаровиробники овочів стверджують, що підписання угод про вільну торгівлю з Туреччиною може призвести до неконтрольованого зростання демпінгового імпорту з Туреччини в Україну та, як наслідок, до негативного впливу на цю країну. Отже, Міністерство економіки України має вжити заходів, щоб зменшити негативні наслідки створення ЗВТ з цією країною, щоб запобігти небажаному реекспорту в Україну [9].

У той же час очевидні переваги створення такого спільного економічного простору між країнами, особливо враховуючи те, що Туреччина є членом ЄС з 1996 року. Створення зони вільної торгівлі, за словами А.Б. Меріча, посла Туреччини в Україні, призведе до збільшення товарообігу між країнами щонайменше вдвічі. Крім того, Україна могла б значно збільшити свою присутність на турецькому ринку, виробляючи більше товарів. Це підвищило б їхню конкурентоспроможність і дозволило б їм потрапити на європейські ринки [10].

Фактор кримськотатарського населення України є основним фактором, який формує систему двосторонніх відносин. Не всі дослідники підтримують активізацію Туреччини на кримському плацдармі, оскільки це може призвести до дезінтеграції та сепаратизму в АРКЗ2. Керівництво ТР стверджує, що кримськотатарський фактор є одним із противників пантюркізму, стратегії, яка начебто використовується для відновлення впливу над усіма тюркомовними народами. Інші вважають сценарію Туреччини «абсурдною», оскільки вона використовує кримських та тар як своєрідну п'яту колону [11].

«Обидві країни виявляють високий рівень толерантності, а їхні спільні зусилляможуть слугувати для інших держав регіону взірцем співпраці на високих етичних засадах, спрямованої на подолання взаємних кривд, які залишилися в історичній пам'яті», — сказав дослідник Матос Дж. [12].

Не можна розглядати дії Туреччини щодо кримськотатарського населення як планомірну експансію її культури, цивілізації та економіки. Негативне ставлення до кримських татар, а також турецька присутність у Криму є результатом як старих стереотипів про час холодної війни, так і сучасної ситуації в інформаційному просторі на півострові, в якій домінують російські погляди на антитатарську пропаганду. Український експерт приходять до висновку, що проблема кримськотатарського народу більше впливає на відносини між Україною та Росією, ніж на стосунки між Україною та Туреччиною.

Джемільев М., лідер кримськотатарського руху, каже, що «звернення до кримськотатарського фактора в українсько-турецьких відносинах залежить від явної чи прихованої мети, яку переслідують автори». Часто в дискурсі панує підхід, який повністю заперечує ідею повернення кримських татар на свою історичну Батьківщину, оскільки це призведе до кримського сепаратизму або «принципу половинчастого рішення і довіри» через «неблагодійність» татар, яка перешкоджає їх інтеграції в українське суспільство [13].

Цілком очевидно, що ця тема є надто абстрактною. Зростання кількості релігійних організацій у Криму, поширення релігійної освіти серед ісламського

населення та економічна експансія турецьких компаній є тривожними симптомами для багатьох людей в Україні. Водночас є лише розумна позиція щодо спільного вирішення цих проблем з Туреччиною.

Підводячи підсумок, можна побачити, що задекларованого стратегічного партнерства не відповідає реальному стану цих відносин у багатьох сферах. У сфері політики українська сторона зосереджується на стратегічних аспектах відносин. З іншого боку, турецькі дипломати та представники описують ці відносини як «стратегічні за своєю природою», як такі, що «просуваються у напрямі стратегічного партнерства», але стратегічно «наразі тільки в окремих галузях» [14]. Крім того, у всіх документах, які стосуються зовнішньої політики Туреччини, Україна не згадується як окремий напрямок. Здається, це є частиною схеми «ЄС – Росія – Кавказ тощо». Недоліки в економіці, які були проаналізовані, також не можуть бути характеристиками стратегічного планування. На жаль, попри певну інтенсифікацію процесів пізнання одна одної країнами в останні роки, міжсупільні контакти та обізнаність у соціальній сфері залишаються низькими та незадовільними. «Українське питання» іноді висвітлюється турецькими медіа (і навпаки).

Ці події викликають у багатьох експертів сумніви щодо того, чи справді міжнаціональні відносини розвиваються по висхідній лінії від співпраці до стратегічного партнерства, або ж динаміка йде в протилежному напрямку. Тільки системний підхід до проблеми може змінити негативні тенденції в деяких ситуаціях.

У 2023 році Туреччина відзначатиме 100-ліття свого утворення. Хоча країна демонструє економічне зростання, вона також стикається з проблемами, такими як висока інфляція, наплив сирійських біженців, значна девальвація турецької ліри та політичні суперечки, пов'язані з підготовки до майбутніх виборів президента та парламентаріїв.

Через велику залежність від імпорту нафти та газу та крихкість фінансових ресурсів Туреччини масштабне вторгнення Росії в Україну

поставило під загрозу економіку Туреччини. Уряд Туреччини прагне уникати конфліктів з Росією через свою залежність.

Туреччина також намагається переконати Росію надати знизити ціну на газ. Крім того, вони обговорюють можливість відкладення платежів за схвалені постачання газу. Міністр фінансів Туреччини Нуреддін Небаті стверджує, що співпраця в газовій галузі з Росією допоможуть Туреччині зменшити тиск на торговельний баланс і підвищити курс турецької ліри. Крім того, він підтвердив, що Туреччина отримала гроші від державної компанії «Росатом» для будівництва АЕС «Аккую», що сприятиме покращення торгового балансу (сума коштів оцінюється в десять млрд дол.) [15].

Росія очікує, що Туреччина не зловживатиме своїм становищем у переговорах, і сподівається, що Москві та Анкарі знайдуть вигідний спосіб співпраці, особливо щодо концепції створення газового хабу, яку сторони вже обговорили.

Напруженими є відносини між Туреччиною та Сполученими Штатами та ЄС, а країна перебуває в центрі регіональних конфліктів. Довіра інвесторів була підірвана активною зовнішньою політикою уряду та нестандартною економічною політикою, яка не відповідає стандартам МВФ, Світового банку та СОТ. Незважаючи на те, що Туреччина потребує значної кількості зовнішнього фінансування, її приватний сектор має велику заборгованість в іноземній валюті. Це ставить під загрозу фінансову стабільність країни.

Турецька економіка страждає ще більше від повномасштабної війни. Зважаючи на те, що Туреччина має міцні економічні зв'язки з Росією та Україною, посилення бойових дій порушило торгівлю в енергетиці та сільському господарстві, що вплинуло на бізнес турецького бізнесу та будівництво за кордоном. Зменшення витрат на імпорт головної продукції негативно вплине на домогосподарства та бізнес, а також на баланс поточних операцій і інфляцію. В Туреччині родини з низьким доходом постраждають найбільше, оскільки вони витрачають майже вдвічі більше грошей на харчування та житло, ніж родини з найвищим доходом. Загалом

домогосподарства, підприємства та фермери відчули додаткове економічне навантаження через знецінення турецької ліри стосовно долара США.

Вибори в Туреччині в 2023 році можуть вплинути на політику країни. Коли Партія справедливості та розвитку Реджепа Тайїпа Ердогана переможе, чинна влада отримає можливість закріпити радикальні зміни державної політики, які вона здійснила протягом останніх десяти років. Перемога опозиції дозволить переглянути політику Ердогана, відновити стару систему управління та позиціонувати Туреччину на міжнародній арені, яка була характерна для епохи кемалізму.

Однак висновки виборів, очевидно не матимуть впливу на думку Туреччини про Україну як про важливого партнера. Для регіональної політики Туреччини наша країна продовжує бути постійним учасником Чорноморського простору. Туреччина має намір продовжити свою військово-технічну співпрацю з нами. Турецький ОПК, особливо щодо БПЛА, все ще вважає Україну перспективним ринком збуту. Туреччина вважає, що створення корветів для українських ВМС має величезне іміджеве значення для неї. Реалізація цього проекту свідчить про те, що Туреччина може самостійно будувати сучасні кораблі, і про те, наскільки вона приваблива для експорту. Крім того, Анкара постійно цікавиться українськими технологіями, які можна використовувати в оборонно-промисловому секторі.

З Туреччиною та Україною пов'язаний кримськотатарський фактор. Турецька політична еліта та суспільство підтримують ідею тюркської солідарності. На неї не впливає суперечка між опозицією та чинним урядом. Таким чином, незалежно від результатів виборів 2023 року, цей аспект двосторонніх відносин не зникне.

Водночас викликає занепокоєння поширення антизахідних настроїв в Туреччині. Вони впливають на уявлення турецького народу про місце Росії на міжнародній арені, а також на те, як вони оцінюють російську агресію проти України. В цілому турецьке суспільство добре ставиться до України та співчуває нашій державі. Минулого року в квітні було проведено опитування серед

населення, яке показало, що тільки 34% людей вважають, що Росія є винуватцем російсько-української війни, тоді як 48 % вважають, що США відповідають. У вересні цього року було проведено опитування суспільної думки, яке показало, що 52% турків підтримують політику нейтралітету під час війни, а 27,7% вважають, що Туреччина повинна підтримувати Україну. Зважаючи на те, що Партія справедливості та розвитку, яка керує урядом, орієнтується на критику Заходу, очікується, що турецькі посадовці посилять свою антизахідну риторику напередодні виборів з метою мобілізації власного електорату. Така обставина дозволяє широко розповсюджувати російську пропаганду та проросійські ідеї в Туреччині, що не вигідно для України.

Що стосується потенційних напрямків співпраці між Україною та Туреччиною, насамперед слід звернути увагу на сферу відпочинку. У такій ситуації доцільними були б переговори щодо надання Туреччині курортів на території Автономної Республіки Крим у довгострокову концесію. Здійснення такого кроку залучило б інвестиції з боку Туреччини, а також дало б можливість використати її досвід у створенні курортних зон. Такі дії сприятимуть досягненню поставлених цілей, враховуючи необхідність економічного розвитку Автономної Республіки Крим після повернення її під юрисдикцію України та забезпечення стабільності в ній.

Враховуючи значний досвід Туреччини у розвитку індустріальних парків в Україні, Туреччина може допомогти розширити свою співпрацю в цьому напрямку. Зокрема, за останні два десятиліття в Туреччині було відкрито 358 таких підприємств. У цих підприємствах працюють 7 тис. компаній і працює 2,5 млн працівників. Крім того, Туреччина заснувала індустріальні парки в більш ніж дванадцяти країнах, включаючи Болгарію, Угорщину, Азербайджан, Узбекистан, Румунію, Саудівську Аравію, Іран і інші [16].

Україна прагне продовжувати гуманітарну співпрацю з Туреччиною. Варто відзначити, що з 24 лютого 420 тис. українців виїхали до Туреччини, і зараз там перебуває приблизно 40–50 тис. українців. Туреччина не змогла надати значну фінансову допомогу українським біженцям, незважаючи на

велику кількість біженців із Сирії. Тим часом Надзвичайний та Повноважний Посол України в Туреччині Василь Боднар заявив, що близько тисячі дітей-сиріт із Дніпропетровської області були розміщені в одному з південних регіонів Туреччини. Це отримало значну допомогу від міжнародних організацій, неурядових структур і уряду Туреччини. Багато волонтерів, особливо в українській діаспорі. Допомога турецького суспільства Україні в перші місяці війни була вражаючою. Понад 170 фур гуманітарної допомоги було зібрано лише Посольством разом з консульськими установами та громадою. Турецька держава спрямувала майже такий самий обсяг через Турецький Червоний Півмісяць.

Також для України важливо, щоб Туреччина продовжувала посередництво у вирішенні проблем, пов'язаних із продовженням зернової угоди та обміном полоненими, оскільки Росія погрожує піти з «зернової ініціативи».

Угода, підписана Україною та Туреччиною та Організацією Об'єднаних Націй, передбачає безпечне функціонування експортних шляхів у Чорному морі. Туреччина, ООН і Росія підписали такий же документ.

«Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів» — так називається документ. Росія погодилася не нападати на три згадані порти та на цивільні судна, які рухаються спеціальним коридором. Після «зернової угоди» українські порти не будуть змінюватися, а судна матимуть можливість проходити через безпечні шляхи.

У Стамбулі під егідою ООН було створено координаційний центр за участю представників України, Туреччини, ООН і Росії. Мета цього центру полягала в тому, щоб гарантувати, що судна можуть безпечно вийти з українських портів. Для дотримання домовленостей у Туреччині створено інспекційні групи, які складаються з представників усіх сторін. Ці групи перевіряють персонал і вантажі, що прямують до або з українських портів. Документ має діяти протягом 120 днів з дня його підписання, але він може бути продовжений на той самий строк, якщо одна зі сторін не повідомить про припинення його дії [17].

З 14 жовтня російські інспектори Спільного координаційного центру в Стамбулі значно затримують перевірку суден, які прямують до портів України для завантаження зернових або вже завантажені та прямують до свого кінцевого призначення. Станом на 24 жовтня дії Росії призвели до затримки понад 165 суден біля протоки Босфор, і ця кількість збільшувалася щодня. Наприкінці жовтня країна-агресорка заявила про припинення участі в «зерновій угоді» [18], посилаючись на атаку дронів на бухту Севастополь. Президент України В. Зеленський заявив, що заява Росії про припинення участі в «зерновій угоді» була очікуваною, оскільки Москва розпочала загострювати продовольчу кризу ще у вересні цього року.

За даними Спільного координаційного центру щодо виконання угоди з 1 серпня, Україна експортувала 10 млн тонн зернових та інших продуктів харчування з моменту виходу першого судна з українського порту «Одеса» та протягом усього періоду дії угоди щодо розблокування портів. Незважаючи на російські напади на порт «Одеса» 23 липня, наступного дня після підписання угоди, та нещодавні атаки на енергетичну інфраструктуру порту, які знеструмили коридор, Україна продовжувала рух коридором.

2.3. Посилення безпекової співпраці в Чорноморському регіоні

Чорноморський регіон відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки Європи та світового співтовариства. Зі стратегічним розташуванням на перетині Європи, Азії та Близького Сходу, цей регіон має величезне значення як в політичному, так і в економічному контексті. Він є важливим маршрутом для енергетичних поставок, міжнародної торгівлі та військової безпеки.

Чорне море є природним бар'єром та мостом між Європою та Азією, що надає йому стратегічного значення для військових та економічних інтересів багатьох країн. Через Чорноморський регіон проходять важливі торговельні маршрути, що з'єднують країни Європи з країнами Кавказу, Центральної Азії та Близького Сходу.

Чорноморський регіон є місцем присутності військово-морських сил кількох держав, включаючи Туреччину, Росію, Україну, Румунію та Болгарію, що впливає на баланс сил у регіоні.

Чорне море часто стає ареною військових навчань та демонстрації військової потужності, що робить його важливим з точки зору регіональної безпеки. Окрім того, Чорноморський регіон є осередком кількох заморожених конфліктів, таких як конфлікт в Абхазії, Південній Осетії та Нагірному Карабаху, що створює постійну загрозу стабільності. Анексія Криму Росією в 2014 році та вторгнення в Україну в 2024 році та окупація півдня України значно загострила ситуацію, підвищивши рівень напруженості між Росією та країнами Заходу.

Чорноморський регіон утворився як заплутаний вузол геополітичних протиріч, які через агресію Росії набули відверто вибухонебезпечного характеру. Вирішення всіх проблем безпеки регіону вимагає усунення агресивної природи

російської влади, що вимагає зусиль регіональних держав і міжнародних організацій [1].

РФ активно нехтувала принципами невтручання у внутрішні справи та непорушності кордонів у Чорноморському регіоні та навколо нього, що призвело до низки конфліктів, які були як заморожені, так і загострені. Щоб захопити колишні республіки СРСР і залучити їх до сфери свого політичного та економічного впливу, Москва постійно створює небезпеку для безпеки в регіоні.

Росія веде тривалу війну проти України, блокуючи її порти, обмежуючи свободу мореплавства та виконуючи підривну діяльність, яка призводить до нестабільності політичних режимів у регіоні та підтримує дії терористичних угруповань. Збільшення злочинності та міграція з зон лиха є результатами військових дій. Оскільки вона зацікавлена у контролі над шляхами постачання енергії до Європи, влада Росії прагне використовувати енергетичну зброю у геополітичних цілях і провокувати енергетичні війни.

Зростає загроза регіону від російської війни. Росія окупувала Крим і зараз має значну військову силу, яка має намір діяти на інших територіях України та, можливо, проти європейських країн. У Чорноморському флоті Росії є крилаті ракети морського базування стратегічного призначення. Москва будує інфраструктуру в Криму, яка може використовуватися для транспортування та зберігання тактичних ядерних боєприпасів. Постійні погрози Росії використати свій ядерний потенціал, частини якого можуть бути розміщені в Криму або вже там, підтверджують наявність реальних технічних можливостей.

Наслідком швидкого зростання воєнного потенціалу Росії в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі стала інтенсивна мілітаризація регіону. Це підвищило ймовірність того, що басейн Чорного моря може стати ареною військових дій, оскільки конфронтація з НАТО повернулася. Завдяки контролю над півостровом Росія посилює свою владу на Балканах і на Близькому Сході..

Гарячі точки в Чорноморсько-Близькосхідному регіоні пов'язані та мають багато спільних рис. Можна розглядати російську окупацію Криму, війну на Донбасі та спроби дестабілізації на Півдні України, збурення політичної

ситуації в Молдові, Чорногорії та військові операції в Сирії як частини одного процесу.

У Чорноморському регіоні майже немає формальних або неформальних інституцій, які б підтримували стабільність регіону. Послаблення контролю за розповсюдженням зброї масового ураження та зменшення впливу міжнародних організацій на процеси врегулювання конфліктів можуть остаточно руйнувати систему міжнародно-правових відносин і посилити конфліктогенність міжнародного середовища, підвищити його мілітаризацію тощо. Зараз у Чорноморському басейні відбуваються значні зміни у сфері безпеки та співпраці. Це створює основу для розробки нових методів забезпечення стабільності в регіоні.

Потрібно більше міжнародної співпраці, розробки окремих механізмів і участі міжнародних організацій у регіональних процесах через різні мотивації держав, боротьбу за поширення та збільшення впливу та нездатність досягти консенсусу щодо їхніх зовнішньополітичних планів.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) вважається значною міжнародною організацією, яка традиційно займається вирішенням спірних питань, потенційних та заморожених конфліктів у Європі. Це також форум, де держави-учасниці можуть обговорювати проблеми, які можуть виникнути. ОБСЄ часто використовується як арбітр у врегулюванні конфліктів. Незважаючи на це, поточні обставини та оцінка потенціалу та ефективності ОБСЄ є неоднозначними. ОБСЄ не має великих можливостей щодо вирішення конфліктів на глобальному рівні. Окремі країни, зокрема Росія, проводять політику ігнорування та знецінення цієї системи. Для успішного вирішення проблем безпеки в регіоні представники ОБСЄ дотримуються політики спостереження, зауважень і рекомендацій [1].

У своїй поведінці на міжнародній арені Європейський Союз (ЄС) пріоритетно ставить захист демократії та прав людини, використання «м'якої сили» та збереження територіальної цілісності держав, що потерпають від

конфліктів. Європейський Союз не має стійкої практики вирішення конфліктів і розбіжностей, що сприяє інноваціям у переговорах.

Угоди про асоціацію, підписані ЄС з багатьма країнами регіону, сприяють більшій безпековій співпраці між Україною та Молдовою.

Предметом ініціатив Європейського Союзу «Чорноморська синергія» та «Східне партнерство» є зацікавленість ЄС у розширенні співпраці у галузі безпеки з країнами Чорноморського простору. Ці ініціативи були введені до масштабного втручання. Ці механізми дозволили ЄС брати участь у процесі створення системи регіональної безпеки або комплексу регіональної безпеки, яка є важливою частиною загальноєвропейської архітектури безпеки. Процес залучення передбачав лише співпрацю в різних галузях і надання фінансового та технічного сприяння для реалізації конкретних міжрегіональних проектів у сферах енергетики, транспорту, науки та технологій, безпеки кордонів тощо. На той час документи ЄС не згадували про те, щоб розпочати врегулювання конфліктів чи співпрацю з регіональними організаціями у сфері безпеки.

До початку російської агресії проти України НАТО прагнуло підвищити довіру в Чорноморському регіоні за допомогою програми «Партнерство заради миру», Чорноморської сили, спільних навчань і реформування та демократизації сектору безпеки країн регіону. У той же час розвиток партнерського діалогу виявився недостатнім для створення єдиної регіональної системи безпеки, інтегрованої в загальноєвропейську, через те, що дії та програми Альянсу, які зараз діють, спрямовані на підтримку миру та стабільності в регіоні. Усі безпекові ініціативи Альянсу стали неефективними, оскільки вони не враховували загрозу російської війни.

Тим не менш, країни НАТО продовжують відігравати важливу роль у боротьбі з Москвою за дестабілізацію безпеки в Чорноморському регіоні. Після подій 2014 року країни південно-східного флангу Альянсу стали країнами-прифронтовими, які стикаються з ризиком російської агресії. Особливо занепокоєні зростанням агресивності Росії та її перевагою над Румунією та Болгарією. Оскільки позиції НАТО в регіоні значно послаблені

внаслідок російської агресії, керівництво цих країн прагне збільшити військову присутність НАТО, включаючи флот.

Стратегічна концепція НАТО називає Росію найбільшою прямою загрозою безпеці Європи та Атлантики на саміті Альянсу в Мадриді (червень 2022 р.). Збільшення військової присутності Москви в Балтійському, Чорному та Середземному морях є окремим викликом для безпеки. Чорноморський простір був включений до числа стратегічно важливих регіонів НАТО через очевидне збільшення військової активності Росії в акваторії Чорного моря.

Регіональні процеси залежать від зовнішньополітичної діяльності Туреччини, спрямованої на регіональне лідерство. Туреччина може більш ефективно впливати на політику безпеки в регіоні. Для досягнення цього вона дотримується довгострокової стратегії. Туреччина не може досягти своїх цілей у регіоні (зокрема в Сирії та Південному Кавказі), оскільки вона намагається там просувати свої інтереси.

Анкара має лідируючу позицію через географічне розташування Туреччини біля Чорного моря та її збройні сили, оскільки Анкара розглядається як важлива частина безпеки НАТО та США у цьому регіоні. Натомість безпека чорноморських держав є основою концепції Туреччини протягом багатьох років.

Туреччина була зацікавлена в організаціях регіональної безпеки, у яких бере участь Україна. Ці організації включають Чорноморську армію, Чорноморську гармонію та Організацію чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Тим не менш, Росія відіграла важливу роль у створенні регіональних систем безпеки, що свідчить про їхню повну неефективність у сучасних умовах.

Туреччина забезпечила безпеку, повністю виконуючи Конвенцію Монтре. Анкара вперше визнала вторгнення Росії в Україну війною, використовуючи статтю 19 Конвенції. Незважаючи на те, що це був значний крок, відмова російських військових кораблів від транзиту через протоки мала незначний вплив на блокаду російськими кораблями чорноморського узбережжя України.

послідовна підтримка Туреччини нашої країни на міжнародній арені, але вона не бере участь у міжнародних економічних санкціях проти країни-агресора, незважаючи на те, що Туреччина значною мірою сприяла прориву продовольчої блокади українських портів [1].

Туреччині важко дотримуватися регіональної політики, особливо у відносинах з Росією та країнами Заходу. Туреччина вважає, що прагматична економічна та бізнесова співпраця з Росією є важливим компонентом її зовнішньої політики. Послаблення влади Росії посилює безпеку в регіоні. Таким чином, можна сказати, що Анкара підтримує дії Азербайджану щодо відновлення його територіальної цілісності, сприяння стабільності в Сирії та Лівії, а також підтримку Казахстану та інших тюркських народів Центральної Азії.

Туреччина прагне до стратегічного партнерства з Україною, що дозволяє Анкарі приймати низку важливих рішень на користь України. Зокрема, ці рішення стосуються військово-технічної співпраці, вирішення проблем кримськотатарського народу та спільних економічних проєктів [1].

Туреччина, Болгарія і Румунія в січні 2024 року підписали угоду про спільну боротьбу з морськими мінами, які загрожують судноплавству в Чорному морі з початку війни в Україні.

Міністр оборони Туреччини Ясар Гюлер заявив, що меморандум передбачає створення цільової групи з протимінної діяльності між трьома союзниками по НАТО для боротьби з дрейфуючими мінами: «Ми спільно вирішили підписати протокол між трьома країнами з метою більш ефективної боротьби з мінною небезпекою в Чорному морі шляхом поліпшення нашої існуючої тісної співпраці і координації» [38], – сказав Гюлер на пресконференції в Стамбулі з міністром оборони Румунії Анжелом Тилваром і заступником міністра оборони Болгарії Атанасом Запряновим.

Ініціатива трьох країн має на меті зробити судноплавство безпечнішим, в тому числі для суден, що перевозять зерно з України.

Після підписання угоди розпочнеться процес оперативного планування, спрямований на розробку детальних документів та інструкцій щодо дій групи. Цей процес може зайняти до декількох місяців.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну румунські, болгарські та турецькі військові водолазні команди регулярно знешкоджують міни, що дрейфують у їхніх водах. У жовтні вперше стало відомо, що ці три країни обговорюють створення спільних сил для очищення Чорного моря від мін.

Ці мінно-тральні сили не вважатимуться операцією НАТО, але стануть першою великою спільною дією чорноморських союзників з часу, коли президент РФ Володимир Путін віддав наказ про повномасштабне вторгнення в Україну в лютому 2022 року [39].

Поглиблення стратегічних відносин з Україною є важливим для Туреччини з багатьох причин, але насамперед для формування природної геополітичної противаги російській агресії без більшого залучення НАТО в регіон Чорного моря. Фактично це означає, що військово і політично сильна Україна найбільше відповідає національним інтересам Туреччини, адже забезпечує послаблення Росії без посилення присутності в регіоні США та інших нечорноморських країн. До того ж, співпраця з Україною не порушує жодне «табу» Анкари: узгоджується з принципом «регіональної приналежності», не ставить під загрозу Конвенцію Монтре, не затьмарює регіональне лідерство Туреччини, а навпаки «підсвічує» його.

Туреччина також послідовно виступає за політику «відкритих дверей» Альянсу, підтримуючи членство України та Грузії. Хоча на процес прийняття рішень в контексті євроатлантичної інтеграції цих країн впливатимуть багато факторів (часто напряму не пов'язаних з самою Україною чи Грузією), стратегічно – членство цих країн в НАТО відповідає інтересам ТР і створює додаткові можливості для розвитку співпраці і стримування Росії у Чорному морі.

Водночас, Україні важливо зосередитись на *вирішенні проблемних питань* у двосторонніх відносинах, які наразі опосередковано створює російська агресія. Йдеться, зокрема, про використання Росією кораблів так званого «комерційного» флоту для перевезення зброї через Протоки у порушення Конвенції Монтре; торгівлю краденим українським зерном з портів тимчасово окупованого Криму, в т. ч. через турецькі порти (що порушує одразу декілька санкційних пакетів та внутрішньотурецьких директив), а також функціонування «тіньового флоту» РФ. Інші злочини Росії в Чорному морі включають піратство, грабїж, порушення граничних цін на нафту та дії, спрямовані на перешкоджання вільному транзиту іноземних комерційних і військово-морських суден. До того ж, неоскаржене домінування РФ в Чорному морі допомагає Москві отримувати доступ до товарів і компонентів подвійного призначення іноземного виробництва в обхід санкцій. Як відзначає оглядач морського трафіку у Босфорі Йорюк Ишик, фактично «[Росії] дозволено здійснювати будь-яку військову та комерційну діяльність у власних інтересах і по суті без обмежень, одночасно втручаючись в економічну діяльність інших країн і перешкоджаючи законній свободі судноплавства». Туреччина може, а інколи має прямі зобов'язання реагувати на ці порушення міжнародного права Росією в межах своєї юрисдикції [40].

Слід відзначити, що у випадку перемоги України над Росією, посилення нашої держави і поступове, контрольоване послаблення Росії був би найкращим сценарієм для Туреччини, адже у Чорному морі «сильна Україна» означає «сильна Туреччина». Знищення російського флоту без залучення сил НАТО і ризиків різкої ескалації з боку Росії максимально відповідає інтересам Анкари.

Тож, хоча офіційна Анкара послідовно підтримує територіальну цілісність України, включно з Кримом, надто слабка Росія її лякає перспективою різких змін балансу сил та загрозою посилення НАТО в Чорному морі. Відтак, слід очікувати, що Туреччина продовжуватиме нинішню політику обережного балансування, що покликана «дозволити» Києву поступово знекровлювати

Росію, не допускаючи при цьому ані значного посилення НАТО, ані розгромного краху РФ.

Загалом Туреччина зацікавлена у перемозі України, деокупації басейнів Чорного та Азовського морів, а також значного послаблення Чорноморського флоту РФ. Водночас, і серед політичних, і серед військових кіл існують багато груп впливу, що мають протилежні погляди та інтереси – євразійці та проросійськи налаштовані (як правило, відставні) генерали, які виступають за посилення зв'язків Туреччини з Москвою на противагу «західній гегемонії» [40].

Підводячи підсумок, можна сказати, що в поточних геополітичних умовах система безпеки Чорноморського басейну повинна рішуче протистояти імперським цілям Росії. Це стосується регіональних процесів, а також інтересів демократії в глобальному масштабі. Щоб досягти цього, необхідно створити гнучку коаліцію різноманітних демократичних держав, їхніх об'єднань, авторитетних міжнародних організацій і установ, щоб припинити агресію Росії та знешкодити руйнівні дії Москви.

Висновки до Розділу 2

В другому розділі відображено стан і перспективи розвитку українсько-турецьких відносин. Двосторонні відносини між Україною та Туреччиною на сучасному етапі характеризуються високим рівнем співпраці у політичній, економічній, військовій та культурній сферах. Активна взаємодія сприяє зміцненню стратегічного партнерства між двома країнами та підвищенню стабільності в Чорноморському регіоні. Перспективи розвитку відносин є позитивними, і подальша співпраця може сприяти економічному зростанню, безпеці та процвітанню обох країн.

Стратегічне партнерство між Україною та Турецькою Республікою відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та розвитку в Чорноморському регіоні. Обидві країни мають спільні інтереси в галузях політики, економіки, безпеки та культури, що визначає їхню співпрацю як стратегічно важливу. Це партнерство ґрунтується на спільних цінностях, історичних зв'язках та сучасних потребах. Співпраця у виробництві безпілотних літальних апаратів (БПЛА) Bayraktar та інших видів військової техніки є одним із найважливіших напрямів військово-технічного партнерства. Це сприяє зміцненню обороноздатності обох країн. Подальший розвиток економічних зв'язків, включаючи нові угоди про вільну торгівлю та інвестиційні програми, може значно підвищити рівень двосторонньої торгівлі та сприяти економічному зростанню обох країн. Спільні проекти у військовій сфері та обмін досвідом у галузі оборони можуть підвищити обороноздатність обох країн та сприяти регіональній безпеці.

ВИСНОВКИ

Під час виконання цієї дипломної роботи було розкрито ключові аспекти взаємовідносин між Україною та Туреччиною, а також виявлено фактори, що впливають на зовнішньополітичну позицію Туреччини стосовно України. Дослідження передбачало аналіз історичного контексту, поточних подій та перспектив співпраці між двома країнами.

Туреччина завжди була торговельно-економічним партнером України та провідних країн світу. Українська влада повинна постійно звертати увагу на цей ринок, який, за підсумками 2021 року, є двадцятою за розміром економікою світу (за підсумками 2021 року). Це пов'язано з вигідним географічним розташуванням, зростаючим населенням, перспективами економічного розвитку, значним потенціалом для торгівлі та стратегічного партнерства між Україною та Туреччиною.

Туреччина прагне до стратегічного розвитку своїх відносин з Україною. Зовнішня політика нашої країни зосереджена на підтримці територіальної цілісності України та підтримці ефективного функціонування двосторонніх механізмів політичної та економічної взаємодії.

Особливо важливою є позиція Туреччини щодо того, що вона не визнає окупацію Криму Росією, долучається до Кримської платформи, щоб досягти деокупації півострова, і підписала угоду про співпрацю щодо будівництва житла для кримськотатарського народу та пільгових категорій громадян України.

Турецько-російська співпраця має багато проблем, хоча вона має багато переваг для України. У своїх стосунках з Росією турецька влада намагається уникати проблем у стосунках із Заходом, намагаючись придбати нові військові технології Росії, збільшити частку взаємної торгівлі та залучити російських туристів.

Загалом, розвиток співпраці між Туреччиною та Росією дозволяє Туреччині балансувати між Росією та Заходом, вирішуючи питання безпеки, внутрішньополітичної та економічної сфер. Це добре для турецьких інтересів.

Внутрішньополітичні, ідеологічні та економічні причини, які пояснюють відмову Туреччини брати участь у західних санкціях проти Росії як країни-агресора, є системними. Оскільки Туреччина значною мірою залежить від російської енергії та її ринків збуту та іноземних туристів, Росія залишається важливим торговельним партнером і джерелом грошових потоків, незважаючи на досить напружену економічну ситуацію в Туреччині та високу інфляцію. Туреччина допомагає Україні в боротьбі з Росією, але це не дозволяє тиснути на санкції.

Інвестиційна співпраця з Турецькою Республікою є важливою частиною торговельно-економічної співпраці та має бути частиною стратегії залучення іноземного капіталу України, щоб сприяти сталому розвитку економіки країни.

Військово-технічна співпраця є найбільш перспективним напрямом двосторонньої співпраці з точки зору залучення виробничого потенціалу та модернізації української економіки.

Для подальшого розвитку двосторонньої співпраці основними напрямками повинні бути такі галузі, як промисловість, енергетика та енергоефективність, логістика, транспортна інфраструктура, агропромислове виробництво, туризм тощо.

Туреччина може стати надійним партнером у створенні рекреаційних центрів у причорноморських регіонах, Прикарпатті та на Кримському півострові після звільнення від російської окупації. Це пов'язано з тим, що її компанії мають досвід у розвитку цих галузей у Туреччині.

Для досягнення своїх цілей Україна повинна посилити свою військово-морську співпрацю на Чорному морі та активізувати свою військово-технічну співпрацю з Туреччиною, особливо щодо спільного виробництва озброєння та військової техніки, зокрема за участю українських підприємств.

Україна знаходиться на півночі, а Туреччина на півдні Чорного моря. Незважаючи на поточну війну в Україні та макроекономічну нестабільність у Туреччині, міжнародні фінансові організації прогнозують помірне економічне зростання. Ці країни повинні працювати разом, оскільки в майбутньому вони відіграватимуть важливу роль у Чорноморському регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою : зовнішньоекономічні аспекти : аналіт. доп. / [Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замікула та ін.] ; заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. – Київ : НІСД, 2022. – 59 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>
2. Туреччина готова стати гарантом безпеки для України, але «потрібно уточнити деталі», – Ердоган. URL: <https://centr.tv/5241-turechchina-gotova-stati-garantom-bezpeki-dlja-ukrajini-ale-potr-ibno-utochniti-detali-erdogan.html>)
3. Україна підписала з Туреччиною та ООН угоду про експорт зерна. Що вона передбачає? URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayina-pidpisala-z-turechchinoyu-ta-oon-ugodu-pro-eksport-zerna>
4. Посидіти на двох стільцях. Туреччина запропонувала Росії альтернативу картам Мир. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/karti-mir-u-turechchini-zaproponovali-svoyu-platizhnu-sistemu-dlya-turistiv-zrf-ostanni-novini-50274628.html>
5. Україна і Туреччина покращують співпрацю. 09.09.2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.turkishnews.com.ua/haberler-main-menu-2/6060-2009-09-08-16-37-20.-> Останній доступ 18.04.2010
6. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною: сьогодення і перспективи // Мости дружби. УкраїнаТуреччина 2006. – Київ: Український видавничий консорціум, 2006. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/project/2.html>. – Останній доступ 25.04.2010.
7. Kiev'de ekonomik gelişme dinamikleri veTürkiye örneği konuşuldu. 24.03.2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.daplatform.org/bpi.asp?caid=1016&cid=2125>. – Останній доступ 23.04.2010
8. Консультації щодо створення ЗВТ між Україною та Турецькою Республікою // Міністерство економіки України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України

http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=137676&cat_id=137675. – Останній доступ 23.04.2010.

9. Протокол попереднього обговорення проектів угод про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ), Сінгапуром та Туреччиною з асоціаціями національних товаровиробників. 7 липня 2009 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: Офіційний вебсайт Міністерства економіки України - http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=137722&cat_id=137721. – Останній доступ 3.05.2010.

10. Украина – Турция: у дружбы есть резервы // Вечерняя Одесса. - № 24 (9155). - 18 февраля 2010 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://vo.od.ua/rubrics/raznoe/13321.php>. – Последний доступ 24.04.2010.

11. Шишкіна В. Чорноморський вектор зовнішньої політики Туреччини: історична ретроспектива та сучасність // Людина і політика. – 2004. - № 1. – С. 25.

12. Матос Дж. Україна і Туреччина: безпека та співробітництво у Чорноморському регіоні // Україна-Туреччина: безпека та співробітництво в Чорноморському регіоні: Матеріали міжнародної конференції, Київ, 10-11 квітня 2000 р. / Фонд Фрідріха Еберта; За ред. Андрійка В.І., Перепелиці Г.М. – К., 2000. – С. 154.

13. Джемільєв М. Кримі кримськитатарів українсько-турецьких відносинах // Україна-Туреччина: безпека та співробітництво в Чорноморському регіоні: Матеріали міжнародної конференції, Київ, 10-11 квітня 2000 р. / Фонд Фрідріха Еберта; Заред. Андрійка В.І., Перепелиці Г.М. – К., 2000. – С. 86-87

14. Ердоган Ішджан: Взаємне скасування віз - наша мета. 04.09.2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.turkishnews.com.ua/haberler-mainmenu-2/6051-2009-09-04-09-48-16>. - Останній доступ 18.04.2010

15. Turkish finance minister defends economic links with Russia. URL: <https://www.ft.com/content/d1b33e56-2835-4d04-8387-ba1d8dc55646>

16. Палати і товарні біржі Туреччини підтримують Україну і український бізнес. URL:

<https://www.cci.zp.ua/palaty-i-tovarni-birzhi-turechchyny-pidtrymuyut-ukrayinu-i-ukrayinskyj-biznes/>

17. У Стамбулі підписали угоду про експорт українського зерна Чорним морем. Які умови. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62264230>

18. («Терор та шантаж мають програти»: Зеленський про вихід РФ із «зернової угоди»). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyy-zernova-uhoda-rosiya/32106985.html>

19. Ердоган повідомив про це). URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2001284-erdogan-povidomiv-pro-ponovlennya-roboti-zernovogo-koridoru>

20. Vira V. The Neo Ottomans: Looking East without Looking Back Foreign Policy Journal. 2010. June 15. URL: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2010/06/15/the-neoottomanslooking-east-without-looking-back>.

21. . Davutoğlu A. Turkey's Zero-Problems Foreign Policy. Foreign Policy. 2010. May 20. URL: <http://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreignpolicy>.

22. . Lindenstrauss G. Is Turkey Returning to the “Zero Problems” Policy? The Institute for National Security Studies. 2013. URL: <http://www.inss.org.il/publication/is-turkey-returningto-the-zero-problems-policy>.

23. Political Vision 2023. Official site of AK Parti. URL: <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision#bolum>

24. Чубрикова О. Зовнішньополітична стратегія Туреччини до 2023 р. у програмних документах Партії справедливості та розвитку. Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки». 2013. № 29. С. 26–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2013_29_7

25. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey : Article by Ahmet Davutoğlu H.E. published in Foreign Policy magazine. URL:

http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-ahmetdavutoglu-published-in-foreign-policy-magazine-_usa_-on-20-may-2010.en.mfa

26. Турция: новая роль в современном мире : доклад Центра ситуационного анализа РАН. Москва : ЦСА РАН, 2012. 80 с.

27. Машевський О. Вплив європейської інтеграції на формування зовнішньої політики Турецької республіки. Європейські історичні студії : електронний журнал. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/oleg-mashevskij-andrij-bojko-vplyv-yevropejskoyi-integratsiyi-na-formuvannya-zovnishnoyi-polityky-turetskoyi-respubliky>.

28. Мощенко О. Пріоритетні напрями зовнішньої політики Туреччини у Близькосхідному регіоні. Стратегічні пріоритети. 2013. № 4. С. 183–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_4_26.

29. Turkey is no longer an EU candidate, MEP says. Euronews. URL: <http://www.euronews.com/2017/04/10/turkey-is-no-longer-an-eu-candidate-mep-says>.

30. Турецька лихоманка: Ердоган посварився із Трампом і приїхав до Порошенка. Новое время. 10.10.2017. URL: nbuv.gov.ua/ukr/ukraine/politics/turetska-lihomanka-erdoganposvarivsja-z-trampom-i-prijihav-do-poroshenka-1996081.html.

31. Turkey's Patchwork Foreign Policy. Between Islamism and Pragmatism. Majala. 07.2017. URL: <http://eng.majalla.com/2017/07/article55253999/turkeys-patchwork-foreign-policy>

32. Мавріна О. Стратегічне партнерство в зовнішньополітичній практиці Туреччини. Сходознавство. 2012. № 59. С. 48–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2012_59_8.

33. пріоритети. – 2012. – № 1 (22). – С. 177-182. 5. Рассоха Л. Українсько-турецькі відносини (1990-2005 роки) [Електронний ресурс] / Л. Рассоха. – Режим доступу : www.niss.od.ua/p/92.doc

34. Редькіна В.А. Сучасний потенціал україно-турецьких відносин у контексті реалізації геоекономічної стратегії України [Текст] / В. Редькіна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7 (97). – С. 50-61

35. Воротнюк М. Українсько-турецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи [Текст] / М. Воротнюк // Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва / Центр Разумкова; Фонд Арсенія Яценюка «Open Ukraine»; Центр міжнар. та європ. дослідж. Ун-ту Кадір Хас; [кер. проекту: В. Чалий; ред. україномов. ч.: Л. Шангіна, М. Пашков; ред. англомов. ч.: В. Клименко, Є. Шульга] – К. : Заповіт, 2011. – С. 36-39.

36. Польовик С. Чому Туреччина блокує прохід мінних тральщиків для України? 2024. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/chomu-turechchina-blokue-prohid-minnih-tralshchikiv-dlya-ukraini/>

37. Медведь Р. Чорноморська безпека – український Крим у пріоритетах Києва та Анкари. 2024. URL: <https://ua.krymr.com/a/ukrainskyi-krym-u-priorytetakh-kyieva-i-ankary/32861334.html>

38. Туреччина, Болгарія і Румунія підписали угоду про розмінування Чорного моря. 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/11/7177211>

39. Туреччина, Болгарія і Румунія підписали угоду про розмінування Чорного моря. 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/11/7177211/>

40. Габер Є. Моделювання зміни Туреччиною політики в Чорноморському регіоні в умовах перебігу і завершення повномасштабного вторгнення РФ в Україну. URL: <https://analytics.intsecurity.org/modeling-turkiye-policy-black-sea-region/>